

Sociale Wetenschappen: Verantwoord en Verantwoordelijk

Sectorplan Sociale Wetenschappen 2014
Commissie Sectorplan Sociale Wetenschappen

The social sciences are more urgently needed, of higher potential societal relevance and more crucial to humankind's possibilities of coming to terms with its global interconnectedness in both economic, cultural and resource terms, than ever before.

Björn Wittrock, *Rethinking Social Science in Global Context: Histories, Disciplines, Policies*, Unesco, 2010

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	4
SAMENVATTING	8
AANBEVELINGEN	16
I HET DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ	20
» DEMARCATIE DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ	21
» INTEGRALE AANPAK GEDRAG & MAATSCHAPPIJ	21
» HOAK (HOGER ONDERWIJS AUTONOMIE EN KWALITEIT)	22
II STURING EN AUTONOMIE: SOCIALE WETENSCHAPPEN VAN 'HOAK' (1986) TOT 'WITTE VLEKKEN' (2013)	24
» HOGER ONDERWIJS AUTONOMIE EN STURING	25
» SPANNING TUSSEN NATIONALE STURING EN LOKALE AUTONOMIE	26
» KENNISECONOMIE	26
» STRATEGISCHE AGENDA EN TOPSECTOREN	26
» VERSTERKEN UNIVERSITAIR PROFIEL	27
» HORIZON 2020	27
» WITTE VLEKKEN?	28
» STURING EN BEKOSTIGING	28
» AUTONOMIE EN VERANTWOORDELIJKHEID	29
III KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS EN ONDERZOEK	30
» SAMENHANG ONDERWIJS EN ONDERZOEK	31
» EUROPA	31
» ONDERWIJS	32
– Doel van wetenschappelijk onderwijs	32
– Kwaliteit onderwijs	32
– Blended Learning en Massive Open Online Courses (MOOC's)	33
– Omvang onderwijs	33
– Rendement onderwijs	34
– HBO	34
– Uitstroom onderwijs generiek	35
– Uitstroom onderwijs klinische sector (GGZ en Gezondheidswetenschappen)	35
» AANDACHTSVELDEN ONDERWIJS	35
– Bekostiging onderwijs	35
– Differentiatie in omvang – selectiviteit versus toegankelijkheid van het onderwijs	36
– Naar tweejarige (bekostigde) masterprogramma's	37
– Naar selectieve tweejarige (bekostigde) masters voor de klinische opleidingen	38
– Beperkte instroom in de selectieve researchmaster	39
– Internationale studentenmobiliteit	39
– Disciplinair versus interdisciplinair onderwijs	40
» ONDERZOEK	40
– Kwaliteit van onderzoek	40

– Europese benchmarking van het onderzoek	41
– Onderzoekvisitaties	41
– Onderzoekscholen, Graduate Schools en promotieopleidingen	42
» AANDACHTSVELDEN ONDERZOEK	43
– Bekostiging sociale wetenschappen	43
– Kansen voor jonge onderzoekers	45
– Matchingsproblematiek onderzoek	47
– Investing in onderzoeksinfrastructuur en big data	48
» BEELDVORMING	48
» GENDER	48
» INTERNATIONALE STAF	49
» DIVERSITEIT	49
» ZORGVULDIGE WETENSCHAP	49
SWOT: KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS EN ONDERZOEK	50
IV MAATSCHAPPELIJKE VERANTWOORDING EN VERANTWOORDELIJKHEID	52
» VERANTWOORDELIJK JEGENS DE SAMENLEVING IN HISTORISCH PERSPECTIEF: VAN VALORISATIE NAAR IMPACT	53
» HUMAN DOMINATED SYSTEMS	54
» IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: KENNISONTWIKKELING EN KENNISOVERDRACHT	55
– Nieuwe werknemers	55
– Nieuwe burgers	55
– Debat, reflectie en communicatie	55
» IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: KENNISCIRCULATIE EN INTERMEDIAIRE MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES	56
» IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: NATIONALE EN INTERNATIONALE ONDERZOEKSAGENDA('S)	57
» IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: INNOVATIE EN DE HUMAN FACTOR	59
» OPEN ACCESS	59
SWOT: MAATSCHAPPELIJKE VERANTWOORDING EN VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN	60
V CONCLUSIE: WITTE VLEKKEN EN BLINDE VLEKKEN	62
BIJLAGEN BIJ HET RAPPORT	66
– Opdracht aan de commissie	67
– Selectie bronnen	68

Overige bijlagen zijn beschikbaar op de website van de commissie Sectorplan Sociale Wetenschappen:
<http://sectorplansocialewetenschappen.nl/>

VOORWOORD

In 2013 publiceerde de KNAW het rapport *Effecten van universitaire profilering en topsectorenbeleid op de wetenschap in Nederland. Een eerste kritische reflectie*. Het KNAW-rapport beoogt na te gaan wat de effecten zijn geweest van de druk op universitaire profilering en het doorvoeren van het topsectoren-beleid. De notitie stelt voor om nu sectoraal te kijken naar disciplines binnen de universiteit en met name te bezien of er witte vlekken ontstaan. De KNAW hanteert de volgende definitie van het begrip ‘witte vlek’: Een wetenschappelijk(e) expertise of gebied dat in het Nederlandse wetenschapsbestel ontbreekt of dreigt te verdwijnen (c.q. te zeer wordt verzwakt), waarbij dit vanuit nationaal of internationaal perspectief onwenselijk is. OCW heeft dit voorstel van de KNAW overgenomen en stelt in zijn beleidsreactie: ‘Het advies van de KNAW geeft aanleiding om te komen tot een sectorplan voor de sociale wetenschappen [...]. Met betrekking tot de sociale wetenschappen willen we dat de stand van zaken van het onderzoek en onderwijs in kaart wordt gebracht en gewogen met het oog op het maken van instellingsoverschrijdende afspraken op deelsectoren.’ De VSNU heeft in haar reactie aan OCW van 5 november 2013 inzake de uitwerking van de opdracht aangegeven:

‘Wat betreft de sociale wetenschappen is de VSNU met DSW [Disciplineorgaan Sociale Wetenschappen waarin de decanen van de faculteiten sociale wetenschappen zijn georganiseerd] overeengekomen een Commissie Sectorplan Sociale Wetenschappen (CSSW) in te stellen die in de komende maanden een analyse zal maken van sterke en zwakke aspecten in deze sector en van de kansen en bedreigingen, kortom een SWOT-analyse. De VSNU heeft de decanen in DSW gevraagd de regie van het werk van de commissie op zich te nemen en zij hebben daarmee ingestemd.’

Het DSW heeft de CSSW ook verzocht om de SWOT-analyse aan te vullen met aanbevelingen. De CSSW bestaat uit voorzitter prof. dr. Paul Schnabel, socioloog, universiteitshoogleraar te Utrecht en voormalig directeur Sociaal en Cultureel Planbureau, en de leden prof. dr. Bert Klandermans, sociaal psycholoog, oud-decaan Faculteit Sociale Wetenschappen Vrije Universiteit Amsterdam en voormalig voorzitter DSW, en prof. dr. Philip Spinhoven, klinisch psycholoog, oud-decaan Faculteit Sociale Wetenschappen Universiteit Leiden. De commissie wordt ondersteund door dr. Henk van Rinsum, bestuurssecretaris Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht.

De Commissie is eind januari 2014 met haar werkzaamheden gestart. Tijdens het formuleren van dit rapport is overlegd met diverse gremia zoals DSW, VSNU, NWO-MaGW, Ministerie OCW, Rectorcollege, AB-VSNU, Gamma-beraad, Disciplineorganen Geografie, Economie en Rechten. Deze gesprekken leverden belangrijke informatie op, die zijn weerslag heeft gevonden in de opstelling van de SWOT-analyse.

De commissie is zich bewust van een zekere discrepantie die bestaat tussen de naamgeving van de Commissie *Sectorplan Sociale Wetenschappen* en de taakstelling die meer de nadruk legt op het uitvoeren van een SWOT-analyse. De commissie heeft getracht de gulden middenweg te vinden tussen Sectorplan en SWOT-analyse met aanbevelingen voor de verschillende partijen. Zij heeft zich in haar werk noodzakelijkerwijs beperkt tot het generieke niveau van het domein van de gedrags- en maatschappijwetenschappen¹ en heeft geprobeerd om op basis van een zo veel mogelijk met feitenmateriaal onderbouwd overzicht van de stand van zaken een SWOT-analyse en aanbevelingen te formuleren voor de verschillende belanghebbenden en betrokkenen bij het domein van de gedrags- en maatschappijwetenschappen.

Het domein van de sociale wetenschappen of gedrags- en maatschappijwetenschappen maakt vanzelfsprekend deel uit van het nationale wetenschapssysteem. Een aantal van de ontwikkelingen

¹ Voor de Onderwijswetenschappen is inmiddels een eigen Commissie Sectorplan ingesteld.

die de commissie schetst in het onderwijs en onderzoek en de bestuurlijke ontwikkelingen bij de gedrags- en maatschappijwetenschappen gelden natuurlijk ook voor disciplines en onderzoek in andere wetenschapsdomeinen. De commissie heeft getracht om in te zoomen op die ontwikkelingen die met name gevolgen hebben (gehad) op het brede domein van de gedrags- en maatschappijwetenschappen.

Kerndisciplines van de gedrags- en maatschappijwetenschappen zoals psychologie, pedagogische wetenschappen, sociologie, culturele antropologie en politicologie, vallen bijna steeds volledig binnen de faculteiten die vertegenwoordigd zijn in het DSW, al zijn de gedrags- en maatschappijwetenschappen niet overal in één gemeenschappelijke faculteit ondergebracht. Naarmate de cirkel van de disciplines die zich ook richten op het domein Gedrag & Maatschappij wijder wordt (bijv. criminologie, management en organisatie, bestuurskunde, communicatiewetenschappen, sociale geografie), is het veld van wat men de gammawetenschappen noemt vrij willekeurig ‘verkaveld’ over diverse faculteiten die niet allemaal deel uitmaken van het DSW. Daarmee is ook de bestuurlijke verantwoordelijkheid van de decanen verdeeld over verschillende gremia (zoals Disciplineorgaan Rechten, Disciplineorgaan Economie en Disciplineorgaan Geografie).

De dynamiek van het wetenschappelijk onderzoek in dit domein heeft ertoe geleid dat de afbakening van het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij bij het onderzoek ook niet altijd meer relevant is. Er is in toenemende mate sprake van wetenschappelijk uitdagende verbindingen met andere wetenschapsdomeinen zoals bijv. life sciences, bètawetenschappen en de geesteswetenschappen. De commissie is onder de indruk van de inspirerende wetenschapsdynamiek in dit brede veld; een dynamiek die vooral gekoesterd moet worden. De andere kant van de medaille is wel dat er geen pasklare oplossingen zijn om in dit brede veld de (bestuurlijke) verantwoordelijkheid op het niveau van de decanen transparant te structureren.

Dit rapport van de CSSW is deel van de discussie over de toekomst van de Nederlandse universiteiten, meer in het bijzonder over de toekomst van de sociale wetenschappen. De Gedrags- en Maatschappijwetenschappen bieden een rijke verscheidenheid aan disciplines, onderzoeksgebieden en opleidingen. Het rapport presenteert geen grootse vergezichten, maar wil pragmatisch ingaan op de vraag of het domein van de sociale wetenschappen de goede dingen doet, of het deze dingen goed doet en waar verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn.

De commissie heeft met plezier aan dit rapport gewerkt. Een rapport schrijven is één ding, de implementatie van de aanbevelingen een ander. Dat zal nog veel energie kosten van diverse belanghebbenden. Maar de commissie is ervan overtuigd dat de sociale wetenschappen – verantwoord en verantwoordelijk – dit verdienen.

September 2014

SAMENVATTING VAN DE BEVINDINGEN VAN DE CSSW

INHOUD VAN HET DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ

(1) Gedrag & Maatschappij

Het HOOP-gebied Gedrag & Maatschappij richt zich in zijn onderwijs en onderzoek op het functioneren van het individu, relaties tussen individuen, kleine groepsverbanden zoals gezinsverband, familie, etc., instituties en organisaties zoals scholen, religieuze groepen, (lokale) overheden, etc., en samenlevingen. Bij het individu heeft het met name betrekking op kenmerken en belevingen van gedrag (van kinderen tot ouderen) zoals emotie, cognitie, geheugen, taal, etc. Het gaat in het domein Gedrag en Maatschappij ook om de interactie tussen micro-, meso- en macroniveau: individuen, groepen en samenlevingen en om omgevingsfactoren en hun effecten op maatschappelijk gedrag en functioneren van individuen en groepen en vice versa.

Het onderwijs en onderzoek in dit domein heeft tot doel enerzijds kennis en inzicht over te dragen en anderzijds daarmee bij te dragen aan het oplossen van een breed spectrum van maatschappelijke (beleids) vraagstukken in onze samenlevingen op het gebied van bijvoorbeeld arbeidsmarkt, bestuur, burgerschap, conflict, gezondheid, jeugd en gezin, identiteit, immigratie en integratie, milieu, onderwijs, ongelijkheid, stedelijke problematiek, veiligheid, vergrijzing en zorg.

(2) Samenhang onderwijs en onderzoek

Als onderdeel van het universitaire bestel horen onderwijs en onderzoek in de sociale wetenschappen onlosmakelijk bij elkaar.

(3) Disciplinair en interdisciplinair

Veel onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij wordt uitgevoerd door onderzoekers uit verschillende disciplines *binnen het domein* maar er is ook een toenemende interdisciplinaire samenwerking met (en daarmee wederzijdse beïnvloeding tussen) onderzoekers uit *andere onderzoeksdomeinen* (life sciences, rechten en economie, duurzame ontwikkeling, zingevingsvraagstukken in de samenleving). De complexiteit van maatschappelijke vraagstukken vereist ook steeds meer een aanpak over de grenzen van disciplines en wetenschapsdomeinen heen. In deze interdisciplinaire aanpak spelen de sociale wetenschappen een belangrijke rol.

KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS EN ONDERZOEK IN HET DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ

(4) Doel van het onderwijs

Het doel van het universitair onderwijs in de sociale wetenschappen is enerzijds het behalen van specifieke professionele en generieke academische kwalificaties en anderzijds socialisatie en persoonlijkheidsontwikkeling van de student tot een kritisch reflecterend en op academisch niveau acterend lid van de samenleving met inzicht in vraagstukken van Gedrag & Maatschappij.

(5) Kwaliteit onderwijs

Het onderwijs in de kerndisciplines van de gedrags- en maatschappijwetenschappen voldoet aan de maatstaven van basiskwaliteit. De accreditatiebesluiten van de NVAO waarderen de basiskwaliteit

over de brede linie als voldoende/positief. Soms is sprake van een beoordeling goed of op facetten excellent. De opleidingen zijn aantrekkelijk voor aankomende studenten zowel in de bachelor- als de masterfase blijkend uit het feit dat het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij ongeveer 20% van de totale studentenpopulatie aan de universiteiten voor zijn rekening neemt. De studenten zijn overwegend positief over hun studie.

(6) Kwaliteit onderzoek

De kwaliteit van het onderzoek in de sociale wetenschappen staat internationaal zeer hoog aangeschreven. Tegelijkertijd slaagt het domein er onvoldoende in om (zeker nationaal) deze hoge kwaliteit uit te dragen.

(7) Gender

Ook al is het aantal vrouwen in de hogere academische rangen (UHD en hoogleraar) vergeleken met andere HOOP-gebieden procentueel hoger, het aantal vrouwen blijft nog steeds achter, met 25% bij de hoogleraren en 36% bij de UHD's.

Bij de studentenpopulatie is de situatie omgekeerd, met een gemiddelde instroom van vrouwen van 68,5%.

(8) Integere zorgvuldige wetenschap

Als onderdeel van het wetenschapssysteem staat ook in het domein Gedrag & Maatschappij de bevordering van integere en zorgvuldige wetenschap via dataprotocollen, via ethische commissies, in onderwijs in bachelor, master en PhD, etc., hoog op de agenda. Een essentieel onderdeel van integere, zorgvuldige wetenschap is het vrij toegankelijk maken van data en publicaties via open access. Een systeem van open-access publicaties moet wel betaalbaar zijn.

(9) Promoties

Een promotie is de afronding van de derde cyclus van de opleiding van wetenschappelijke onderzoekers die lang niet altijd een positie aan de universiteit zullen kunnen of willen verwerven. Het aantal promoties in het domein Gedrag & Maatschappij is in de afgelopen jaren in absolute zin gestegen. Afgezet tegen de omvang van het gebied Gedrag & Maatschappij is het aantal promoties in dit domein vergeleken met andere wetenschapsdomeinen beperkt (5 promoties op 100 verleende mastergraden gemiddeld over de afgelopen 3 jaar tegen 27 in het HOOP-domein Natuur en 18 in het HOOP-domein Techniek). Met andere woorden, gelet op de omvang van het domein Gedrag & Maatschappij wordt er binnen dit domein bepaald niet te veel gepromoveerd.

MAATSCHAPPELIJKE VERANTWOORDING EN VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN

(10) Impact

Sociale wetenschappen vervullen een speciale rol in de maatschappelijke verantwoording en verantwoordelijkheid in onderwijs en onderzoek aangezien deze disciplines zich richten op het menselijk functioneren (*human factor*) op het niveau van het individu, relaties tussen individuen, kleine groepen,

institutes, organisaties, en samenleving. De sociale wetenschappen zijn bij uitstek verbonden met sociale (beleids)vraagstukken, adviespraktijken in de gezondheidszorg en de geestelijke gezondheidszorg en beleidsadviesing ten aanzien van arbeidsmarkt, milieu, wonen, politiek en burgerschap, etc. Daarmee leveren de sociale wetenschappen een essentiële bijdrage aan een hoogwaardige 'lerende economie'.

De commissie kiest in plaats van valorisatie van onderzoek voor het ruimere begrip impact, dat ook internationaal gangbaarder is (zie bijv. de recente publicatie in de UK *The Impact of the Social Sciences*, 2014). Het onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij hebben een aanzienlijke impact op maatschappelijke ontwikkelingen op het vlak van:

- **kennisontwikkeling en kennisoverdracht:**

- Het opleiden van nieuwe, academisch geschoolde beroepsbeoefenaren, ook toegespitst op specifieke beroepen in bijvoorbeeld gezondheidszorg, geestelijke gezondheidszorg, onderwijs, management en beleid;
- Het opleiden en mede vormen van *nieuwe burgers* die kritisch betrokken zijn bij sociale ontwikkelingen en inzicht hebben in sociale vraagstukken;
- Bijdrage aan maatschappelijk *debat en reflectie*.

- **kenniscirculatie en intermediaire maatschappelijke organisaties:**

De universitaire sociale wetenschappen zijn verbonden met tal van intermediaire kennis- en onderzoeksinstellingen (o.a. CBS, Nivel, Trimbos, Verwey Jonker, SCP, SLO, PBL, NIDI, maar ook marktonderzoek- en adviesbureaus), overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties (bijv. op het gebied van gezondheidszorg, geestelijke gezondheidszorg en welzijn). Deze organisaties en instellingen nemen veel afgestudeerden uit het domein Gedrag & Maatschappij op en zijn vaak nauw betrokken bij de articulatie van de sociale onderzoeksvragen die vervolgens weer input op de wetenschapsagenda's van de sociale wetenschappen hebben.

- **nationale en internationale onderzoeksagenda('s):**

Door het vormgeven en uitvoeren van onderzoeksagenda's, nationaal en internationaal, en door het overdragen van kennis en inzichten dragen de sociale wetenschappen substantieel bij aan het helpen oplossen van maatschappelijke uitdagingen op nationaal, Europees en mondiaal niveau, op het gebied van bijvoorbeeld arbeidsmarkt, bestuur, burgerschap, conflict en verandering, gezondheid, jeugd en gezin, identiteit, immigratie en integratie, milieu, onderwijs, ongelijkheid, stedelijke problematiek, veiligheid, vergrijzing, zorg. Sociale wetenschappen dragen via inzicht in gedrag en sociale processen bij aan het succes bij technologisch gedreven innovaties.

AANDACHTSPUNTEN BEKOSTIGING

(11) Bekostiging van onderwijs en onderzoek in onderlinge samenhang

Door de bekostigingssystematiek van de afgelopen jaren hebben de sterk gestegen instroom van studenten in het domein Gedrag & Maatschappij en de toegenomen vraag naar sociaalwetenschappelijke expertise niet geresulteerd in een navenante verhoging van de onderwijsfinanciering (systematische achteruitgang van financiering per student) en onderzoeksfinanciering.

(12) Zware onderwijslast maar hoge motivatie

Naar verhouding is de onderwijslast in het domein Gedrag & Maatschappij groot (mede veroorzaakt door de lage bekostigingsfactor en de systematische achteruitgang in OCW-financiering per student). Dat heeft een negatief effect op de mogelijkheid van het wetenschappelijk personeel ook voldoende tijd aan onderzoek te kunnen besteden. Dat het onderwijs desondanks op niveau blijft is te danken aan de inzet en motivatie van de docent-onderzoekers.

(13) Bekostigingsniveau laag

Het domein Gedrag & Maatschappij wordt nog steeds op bekostigingsniveau 'laag' gefinancierd, terwijl onderwijs en onderzoek in grote delen van het domein Gedrag & Maatschappij, met name bij de gedragswetenschappen, steeds meer een bèta- en/of biomedisch karakter hebben gekregen.

(14) Beperkte mogelijkheden voor vrij onderzoek

De omvang van de onderzoeksbekostiging in de eerste geldstroom staat in toenemende mate onder druk door de matchingsproblematiek. Daardoor wordt de beschikbare omvang van 'vrij geld' in de eerste geldstroom te zeer beperkt.

(15) Onderzoeksinfrastructuur en big data

Een deel van het onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij kent in toenemende mate een bèta- en/of biomedisch profiel. De financiële middelen om een navenante onderzoeksinfrastructuur te financieren, incl. infrastructurele voorzieningen voor big data die steeds belangrijker worden voor de sociale wetenschappen, zijn ontoereikend.

(16) Achterblijvende omvang tweede geldstroom

Ondanks een stijging van de omvang van de onderzoeks-fte ten laste van de tweede geldstroom blijft de inverdiencapaciteit, de verhouding tussen het aantal onderzoeks-fte in de tweede geldstroom ten opzichte van onderzoeks-fte in de eerste geldstroom, van de gedrags- en maatschappijwetenschappen als onderdeel van de gammawetenschappen (HOOP-gebieden Gedrag & Maatschappij, Economie en Rechten) nog steeds ver achter bij andere wetenschapsdomeinen.

AANDACHTSPUNTEN ONDERWIJS**(17) Tweejarige master**

Kwaliteitsverbetering van het reguliere masteronderwijs in het domein Gedrag & Maatschappij met essentiële elementen van academische (disciplinaire en interdisciplinaire) verdieping, onderzoekservaring, internationalisering en voorbereiding arbeidsmarkt, kan niet gerealiseerd worden in een curriculum van één jaar. Eénjarige masters worden internationaal niet altijd erkend, hetgeen de mogelijkheden voor bijv. joint degrees en vervolgopleidingen beperkt.

(18) Tweejarige selectieve masters bij de klinische opleidingen

De huidige eenjarige klinische masterprogramma's die gericht zijn op specifieke beroepen in de GGZ zetten het domein Gedrag & Maatschappij internationaal op achterstand. De commissie pleit daarom voor tweejarige selectieve klinische opleidingen.

(19) Tweejarige selectieve researchmaster als onderdeel van de onderzoekersopleiding

Met name bij de onderzoekersopleiding (researchmaster met daaraan gekoppeld een PhD-programma) is nationale coördinatie met erkenning van studieonderdelen (en studiepunten) over en weer wenselijk. Daaraan gekoppeld is nationale onderzoekssamenwerking een verrijking voor de PhD-opleiding.

(20) Van groot naar klein: differentiatie en nationale samenwerking

Bij het masteronderwijs is sprake van een grote differentiatie tussen enerzijds enkele omvangrijke opleidingen (psychologie en pedagogische wetenschappen) en anderzijds – getalsmatig – kleinere programma's. Bij masterprogramma's van kleinere omvang is meer nationale afstemming c.q. samenwerking wenselijk om zo inhoudelijke verrijking en doelmatigheid in het domein te versterken.

AANDACHTSPUNTEN ONDERZOEK

(21) Grenzen aan de groei van de tweede geldstroom

De mogelijkheden voor open competitie (ongebonden onderzoek) zijn voor het domein Gedrag & Maatschappij feitelijk zeer beperkt en de NWO MaGW honoreringspercentages in de vernieuwingsimpuls onverantwoord laag (resp. 12,7%, 9,9% en 11,8% voor VENI, VIDI en VICI in de jaren 2009–2013, cijfers NWO MaGW). De ontwikkeling en doorgroei van een nieuwe generatie van jonge onderzoekers stagneert daardoor.

(22) NWO- en KNAW-instituten

Er is geen NWO- of KNAW-instituut met een hoog sociaalwetenschappelijk profiel. Sociale wetenschappen spelen een marginale rol in bestaande KNAW- en NWO-instituten.

(23) Topsectoren

Bij de inhoudelijke formulering van de huidige topsectoren wordt het belang van sociaalwetenschappelijke inbreng onvoldoende onderkend. Sociale wetenschappen slagen er onvoldoende in de relevantie van de inbreng van kennis uit de sociale wetenschappen bij (technologische) innovatieprocessen te agenderen.

(24) Consortiumvorming

Op het terrein van nationale en Europese onderzoeksprogrammering en positionering in de wereld en het globale onderzoeksveld van de sociale wetenschappen is consortiumvorming van groot belang om zo de internationale positie van sociale wetenschappen (en in Europees verband *Social Sciences and Humanities*) te versterken.

BESTUURLIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

(25) Administratief-bestuurlijke last beoordelingssysteem

Een kwaliteitsbeoordelingssysteem voor onderwijs en onderzoek is primair een instrument om verantwoording af te leggen en kwaliteitsverbetering na te streven. De administratief-bestuurlijke last van de visitatie- en accreditatiesystemen heeft zijn grenzen bereikt.

(26) Autonomie en bestuurlijke interventies

De overheid heeft ingezet op autonomie voor de wetenschapsbeoefening met een publieke verantwoordingsplicht achteraf maar is tegelijkertijd bepalender geworden in de randvoorwaarden van de uitvoering van wetenschap en onderzoek. Een aantal beleidsinterventies heeft de positie van de disciplines in het domein Gedrag & Maatschappij in termen van beschikbare middelen verzwakt (breedtestrategie, dieptestrategie, toponderzoekscholen, zwaartekracht). De commissie bepleit een relatieve autonomie van universiteiten – en daarmee de faculteiten – met minder externe interventies maar wel binnen de randvoorwaarden van gerechtvaardigde financiële voorzieningen.

(27) Toegenomen differentiatie

Het brede domein Gedrag & Maatschappij is sterk gedifferentieerd in kerndisciplines, aanpalende (inter-) disciplines, een breed palet aan masteropleidingen (met aparte masterprogramma's of tracks), disciplinaire en interdisciplinaire onderzoeksprogramma's, waardoor sturing en bestuurlijke kracht onder druk staan.

(31) Competitie en coördinatie

Het versterken van bestuurskracht (coördinatie en regie) en de landelijke afstemming in het domein van Gedrag & Maatschappij worden bemoeilijkt omdat ze moeten plaatsvinden in een complex veld dat *verticaal* verdeeld is in Ministeries, Colleges van Besturen, Decanen, en *horizontaal* in universiteiten, faculteiten en besturen van onderzoeksorganisaties. Tegelijkertijd is dit veld mede onder druk van lokale universitaire profilering, landelijke (en internationale) onderzoeksprogrammering én beperkte middelen onderling sterk competitief.

AANBEVELINGEN

Aan de overheid:

- a) Handhaaf **autonomie, kwaliteit en verantwoording** als grondprincipes van wetenschapsbeleid en wetenschapsbeoefening, ook in het domein Gedrag & Maatschappij, maar verminder de wetenschapsbureaucratie.
  - b) Oormerk een extra OCW-budget als een **Gedrag & Maatschappij-sectorbudget** in de eerste geldstroom dat besteed kan worden aan (1) matchingsverplichtingen in de tweede geldstroom en (2) dat ingezet kan worden om wetenschappers tijdelijk vrij te stellen om onderzoeksfinanciering in de tweede en derde geldstroom te verwerven.
  - c) Erken en waardeer het zich wijzigende profiel (bèta-georiënteerd onderzoek, toenemend belang big data) van grote delen van de sociale wetenschappen in de bekostigingssystematiek van onderwijs en onderzoek.
  - d) Breng de **omvang tweede geldstroom** meer in overeenstemming met de omvang van het gebied van de gammawetenschappen om meer mogelijkheden voor open competitie en reële honoreringspercentages te realiseren. Alleen dan kan de instroom en doorstroom van jong talent gewaarborgd worden.
- 1) **Aan de universiteitsbestuurders en bestuurders van intermediaire onderwijs- en onderzoeksorganisaties zoals KNAW, NWO en NVAO:**
- a) Hou vast aan **verwevenheid van onderwijs en onderzoek** op de universiteit.
  - b) Versterk de **inbreng** van (vertegenwoordigers van) de sociale wetenschappen.
  - c) Zorg voor een **bekostigingssystematiek** die de verwevenheid onderwijs en onderzoek ook mogelijk maakt.
  - d) Laat de verwevenheid van onderwijs en onderzoek ook tot uiting komen in onderwijs- en onderzoeksbeoordelingen die ook nadrukkelijk de **samenhang onderwijs-onderzoek** in de beoordelingen meenemen.
  - e) Laat **onderzoeks- en onderwijsbeoordelingen** allereerst ten dienste van kwaliteitsbewaking en kwaliteitsverhoging staan en laat deze beoordelingen ten principale uitgevoerd worden door internationale peers.
  - f) Versterk de **diversiteit** van de wetenschappelijke staf met specifieke instrumenten zoals ASPASIA en (voorheen) Mozaïek.
  - g) Streef naar **tweejarige bekostigde masterprogramma's** in het domein Gedrag & Maatschappij.
  - h) Streef naar **selectieve tweejarige bekostigde klinische masterprogramma's**.
  - i) Handhaaf de **selectieve tweejarige bekostigde researchmaster** als essentieel onderdeel van de onderzoekersopleiding.
- 2) **Aan de bestuurders in het domein Gedrag & Maatschappij:**
- a) Organiseer voor met name – getalsmatig – kleinere disciplines een landelijk georganiseerde en geïntegreerde **onderzoekersopleiding** als combinatie van researchmaster en PhD-opleiding (bijv. door erkenning van studieonderdelen en bijbehorende studiepunten over en weer). Stimuleer daarbij interuniversitaire (nationale en internationale) onderzoekssamenwerking als verrijking voor (het onderwijs van) de promovendi.
  - b) Stimuleer de **doorstroom van vrouwen** naar de hogere academische posities.
  - c) Betrek het maatschappelijk veld zo veel mogelijk bij **curriculumontwikkeling** binnen het domein Gedrag & Maatschappij om zo bij te dragen aan kenniscirculatie en versterking van de 'lerende economie'.

- d) Versterk in het gebied de wijze waarop **wetenschapscommunicatie** inzake de impact van sociale wetenschappen georganiseerd wordt.
  - e) Coördineer de inbreng van vertegenwoordigers van het domein Gedrag & Maatschappij in de gremia – nationaal (MaGW) en internationaal (Horizon 2020) – waar thematiserende, **interdisciplinaire onderzoeksprogramma's** ontwikkeld worden.
  - f) Versterk samen in het gebied Gedrag & Maatschappij de acties inzake **wetenschappelijke integriteit** (dataopslag, ethische commissies, systematische aandacht voor wetenschappelijke integriteit in het onderwijs) en communiceer dit gecoördineerd naar buiten toe.
  - g) Versterk **sectorale sturing door decanen en bestuurlijke kracht** in het domein Gedrag & Maatschappij op strategische onderdelen (bijv. tweejarige masters, afstemming onderzoekopleiding, selectieve tweejarige klinische master, bekostigingssystematiek, coördinatie onderzoeksprogrammering met betrekking tot het formuleren van de onderzoeksagenda op nationaal en internationaal niveau).
  - h) Versterk de **afstemming tussen de disciplineorganen** in de gammasector (sociale wetenschappen, rechten, geografie en economie) in samenspraak met NWO/MaGW
- 3) **Aan docent-onderzoekers en bestuurders in het domein Gedrag & Maatschappij:**
- a) Vorm – nationaal en internationaal – thematiserende **onderzoekconsortia** met collegae binnen én over de grenzen van het wetenschapsdomein Gedrag & Maatschappij.
  - b) Zoek naar **maatschappelijke inbedding** en inbreng van maatschappelijke agenda's in het onderzoek.
  - c) Communiceer over onderzoek en de resultaten van onderzoek.

HET DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ

In 2025 staan de zesjarigen van nu aan de poorten van de universiteit. Wat kunnen ze verwachten? Is het hoger onderwijs nog steeds toegankelijk en betaalbaar voor iedereen – of is het dringen geblazen, en moeten ze loten, toelatingsexamens doen, of solliciteren naar een studieplaats? Gaan ze naar een universiteit in de buurt – of speelt afstand geen rol meer? Wat treffen ze aan? Een broedplaats van maatschappelijk relevant onderzoek? Van wetenschappelijke excellentie? Van slimme oplossingen? Of een mengvorm? Het zijn vragen waarop niemand het antwoord zeker weet.²

DEMARCATIE DOMEIN GEDRAG & MAATSCHAPPIJ

Het brede domein Gedrag & Maatschappij is verdeeld in een groot aantal vakgebieden, disciplines, subdisciplines en interdisciplinaire ordeningen die vervolgens weer georganiseerd zijn binnen (en soms buiten) de faculteiten sociale wetenschappen. NWO onderscheidt bij de Maatschappij- en Gedragswetenschappen de disciplinegroepen Economie en Bedrijfskunde (economie en bedrijfskunde), Gedrag & Onderwijs (psychologie, onderwijskunde en pedagogiek), Recht en Bestuur (rechtswetenschappen, bestuur en politicologie) en Sociale Wetenschappen (sociologie, culturele antropologie, communicatiewetenschap, demografie, geografie/planning en milieuwetenschappen).

Voor de CSSW is het inhoudelijke uitgangspunt bij haar opdracht primair de gedrags- en maatschappijwetenschappen en daarom kiest zij voor de ‘demarcatie’ van het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij.³ De CSSW rekent het tot haar taak om zowel naar onderwijs (bachelor, master, incl. researchmaster en onderwijs in de PhD-programma’s) als naar onderzoek én de verbinding hiertussen te kijken. Immers, onderwijs, onderzoek en de overdracht van kennis zijn de intrinsieke taken van de Nederlandse universiteiten en daarmee van de faculteiten die zorgdragen voor de kwaliteit van de disciplines binnen het HOOP-gebied.⁴ De CSSW betreft in haar rapport niet de disciplines van de Onderwijswetenschappen, Rechten en Economie.⁵

INTEGRALE AANPAK GEDRAG & MAATSCHAPPIJ

Het domein Gedrag & Maatschappij richt zich in zijn onderwijs en onderzoek op het functioneren van het **individu** (*pedagogische wetenschappen, psychologie*), **relaties tussen individuen** (*pedagogische wetenschappen, psychologie, sociologie*), **kleine groepsverbanden** zoals gezinsverband, familie, etc. (*pedagogische wetenschappen, psychologie, sociologie*), **instituties en organisaties** zoals scholen, religieuze groepen, (lokale) overheden, etc. (*bestuurs- en organisatiewetenschap, communicatiewetenschap, culturele antropologie, demografie, onderwijskunde, politicologie, sociologie*), en **samenlevingen** die zichzelf definiëren en gedefinieerd worden op basis van politieke, economische en culturele kenmerken (*bestuurs- en organisatiewetenschap, culturele antropologie, sociale geografie, politicologie, sociologie*).

² Zo begint een recent rapport van de VSNU en het Rathenau Instituut getiteld *Vizier vooruit; 4 toekomstscenario's voor Nederlandse universiteiten* (2014).

³ VSNU/CBS volgen in het hoger onderwijs de Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan (HOOP)-indeling: Landbouw, Natuur, Techniek, Gezondheid, Economie, Recht, Gedrag & Maatschappij, Taal & Cultuur, Onderwijs, Sectoroverstijgend (omvat met name de University colleges).

⁴ In de bijlage wordt een overzicht gegeven van de bacheloropleidingen in het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij.

⁵ Voor wat betreft de onderwijswetenschappen wordt er op dit moment separaat aan een sectorplan onderwijswetenschappen gewerkt.

Bij het individu heeft het domein met name betrekking op kenmerken van gedrag en beleving (van kinderen tot ouderen) zoals emotie, cognitie, geheugen, taal, etc. (*pedagogische wetenschappen, psychologie, onderwijskunde*). Gedrag kan hierbij opgevat worden in termen van normaal en deviant gedrag (*criminologie, psychologie, sociologie*).

Het gaat in het domein gedrag en maatschappij ook om de interactie tussen **micro-, meso- en macroniveau**: individuen, groepen en samenleving (*culturele antropologie, demografie, pedagogische wetenschappen, politicologie, psychologie en sociologie*) en om **omgevingsfactoren** en hun effecten op sociaal gedrag en functioneren van individuen en groepen en vice versa (*sociale geografie en demografie, milieuwetenschappen, bestuurs- en organisatiewetenschap, politicologie en sociologie*).⁶

Het onderwijs en onderzoek in dit domein heeft tot doel enerzijds kennis en inzicht te genereren en over te dragen omtrent de processen zoals hierboven omschreven en anderzijds mede daardoor bij te dragen aan het oplossen van een breed spectrum van maatschappelijke (beleids)vraagstukken binnen onze samenlevingen (nationaal en internationaal) zoals ongelijkheid, zorg, onderwijs, jeugd, identiteit, conflict en verandering, (geestelijke) gezondheidsproblematiek, migratie, milieu, arbeidsmarkt, stedelijke problematiek, veiligheid, vergrijzing. De complexiteit van maatschappelijke vraagstukken vereist in toenemende mate een interdisciplinaire aanpak. De invloed en daarmee het belang van de sociale wetenschappen hangt naar de mening van de CSSW nadrukkelijk samen met een geïntegreerde benadering door meerdere (sub)disciplines uit de maatschappij- en gedragswetenschappen.

Veel onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij wordt uitgevoerd door onderzoekers uit verschillende disciplines, maar er is ook een toenemende samenwerking met onderzoekers uit andere onderzoeksdomeinen. Er is samenwerking met disciplines uit de life sciences op het terrein van gedrag, cognitie, gezondheid, voedsel, er is samenwerking met rechten en economie op het terrein van maatschappelijke ordeningsvraagstukken, er is samenwerking met bètadisciplines op het terrein van duurzame ontwikkeling, gezondheid en voedsel en er is samenwerking met de geesteswetenschappen op het terrein van geschiedenis, taal, culturen en zingevingvraagstukken.

In deze interdisciplinaire samenwerkingsrelaties spelen de gedrags- en maatschappijwetenschappen door de inbreng van hun sociaalwetenschappelijke methodieken een fundamentele rol. Inzichten en theorieën die in de gedrags- en maatschappijwetenschappen ontwikkeld zijn, vinden ingang in andere wetenschapsdomeinen.

HOAK

In 1986 werd de HOAK-nota in de Tweede Kamer vastgesteld. HOAK staat voor Hoger Onderwijs Autonomie en Kwaliteit. In deze nota werd gezocht naar een nieuwe besturing van de universiteiten door de overheid. Kernbegrippen waren Kwaliteit en Autonomie en Verantwoording; begrippen die nauw aansluiten bij de inherente behoefte aan zelfsturing bij wetenschappers.

Universiteiten, en daarmee de disciplines binnen het veld Gedrag & Maatschappij, maken deel uit van een samenleving die een sterke behoefte heeft aan hoogwaardige expertise die ingezet kan worden in organisaties en instituties die zich richten op de uitdagingen waar de hedendaagse maatschappelijke problemen ons voor stellen. Te denken valt aan de gezondheidszorg, het onderwijs, de grootstedelijke problematiek. Veel beleidsinitiatieven die juist de overheid heeft genomen, hebben echter geresulteerd

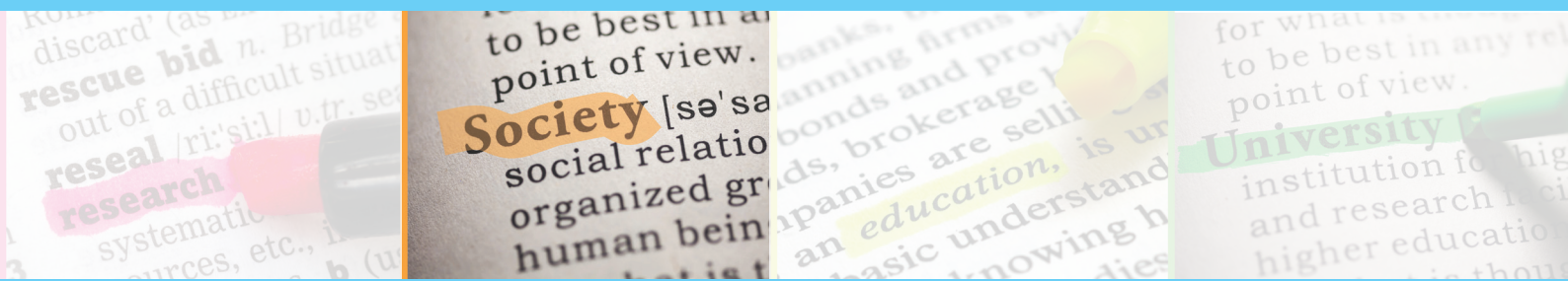
⁶ Zie bijv. het bekende *Ecological model of Human Development* van Urie Bronfenbrenner. In dit model worden gedrag en samenleving op micro-, meso- en macroniveau met elkaar in relatie gebracht.

in relatief krimpende middelen voor de sector van Gedrag & Maatschappij. De CSSW concludeert dat de tijd rijp is voor een nieuw 'contract' met deze sector als een onmisbaar onderdeel van een nationale wetenschapsagenda.

In dit sectorplan staan de volgende begrippen van de HOAK-notitie centraal in de hoofdstukken Kwaliteit van onderwijs en onderzoek en Maatschappelijke verantwoording & verantwoordelijkheid. Deze hoofdstukken, die elk afzonderlijk worden afgesloten met een samenvattende SWOT-analyse, worden voorafgegaan door een korte historische inleiding Sturing en Autonomie: van HOAK naar 'Witte vlekken'. Op basis van de SWOT-analyse komt de CSSW tot een aantal conclusies en aanbevelingen voor de sector, voor onderzoekers, docenten, studenten, bestuurders en politici.

STURING EN AUTONOMIE: SOCIALE WETENSCHAPPEN VAN 'HOAK' NAAR 'WITTE VLEKKEN'

De CSSW meent dat een korte historische schets noodzakelijk is om zicht te geven op de ontwikkelingen van de maatschappelijke en bestuurlijke omgeving waarin onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij zich thans bevinden. De afgelopen decennia hebben een opeenvolging van externe beleidsinitiatieven laten zien die zich gericht hebben op het brede veld van de wetenschapsbeoefening, incl. het domein Gedrag & Maatschappij.

De jaren zeventig werden gekenmerkt door een democratiseringsbeweging in het hoger onderwijs, gevolgd door een sterke groei van de studentenpopulatie. Om dit groeiende aantal studenten en de daarmee stijgende kosten te accommoderen, werd in 1975 in de wet *Herstructurering wetenschappelijk onderwijs* vastgelegd dat de cursusduur van de propedeutische en de doctorale fase in totaal ten hoogste vijf jaar zou bedragen. Enkele jaren later, in 1978, werden de contouren van de twee-fasenstructuur geschetst in de nota *Hoger Onderwijs Voor Velen*. De eerste fase (propedeuse en doctoraal) kreeg een cursusduur van vier jaar, de tweede fase (promotie) werd nog uitgewerkt. In 1981 werd de Wet Twee-fasenstructuur wetenschappelijk onderwijs door het Parlement aanvaard. De twee-fasenstructuur werd in 1982 ingevoerd. Daarmee werd de cursusduur in de eerste fase teruggebracht tot 4 jaar. Voor de tweede fase wordt een nieuwe personeelscategorie in de figuur van de assistent in opleiding (AIO) geïntroduceerd.

Een essentiële correctie op de twee-fasenstructuur werd midden jaren negentig doorgevoerd. De toenmalige staatssecretaris Cohen maakte het bij wet voor de technische opleidingen en de bètavakken mogelijk om de cursusduur in de eerste fase te verlengen en de studenten in die disciplines recht te geven op een jaar extra studiefinanciering. Een centraal element van de argumentatie om dit door te voeren was internationale benchmarking. De Nederlandse student die gedwongen was zijn studie in 4 jaar af te ronden zou zo internationaal op achterstand worden gezet. De bekostigingssystematiek van het onderwijs in deze disciplines werd niet aangepast. Met andere woorden, de uitbreiding van het curriculum met één jaar in deze sectoren moest binnen de bestaande bekostiging voor het onderwijs van de universiteiten gefinancierd worden.

Begin jaren tachtig waren de universiteiten geconfronteerd met een zware bezuinigingsoperatie, *Taakverdeling en Concentratie* (TVC, 1983): studierichtingen werden opgeheven, faculteiten fuseerden of werden afgeslankt. In het overleg van de Colleges van Bestuur werd tussen de universiteiten een taakverdelingsplan opgesteld. Na deze ingrijpende TVC-operatie volgde *Selectieve Groei en Krimp* (SGK, 1986). Het ging nu om besparingen gekoppeld aan investeringen in het hoger onderwijs.

HOGER ONDERWIJS AUTONOMIE EN KWALITEIT

In 1986 werd de HOAK-nota (*Hoger Onderwijs Autonomie en Kwaliteit*) vastgesteld als het beleidskader voor de wijze waarop de overheid het veld van het hoger onderwijs wilde aansturen in de komende periode. Kernbegrippen waren *Kwaliteit*, *Autonomie* en *Verantwoording*. De overheid wilde in het verlengde van de toen opkomende managementbegrippen meer op afstand besturen, gekoppeld aan evaluatie (verantwoording) achteraf. Naar de mening van de minister zou dit de universiteiten de mogelijkheid bieden om sneller te reageren op de dynamiek van de maatschappelijke ontwikkelingen. De HOAK-notitie werd ruim tien jaar later gevolgd door de invoering van de *Wet Modernisering Universitair Bestuur* (MUB, 1997). De universiteiten moesten professionele en professioneel en slagvaardig bestuurd instellingen worden. Tegenover de versterking van de handelingsvrijheid van de universiteiten stond een sterkere nadruk op de institutionele verantwoordelijkheid voor verantwoording van de prestaties via een systeem van visitaties van onderwijs en onderzoek met externe beoordelingen.

SPANNING TUSSEN NATIONALE STURING EN LOKALE AUTONOMIE

Na invoering van de MUB bleef er spanning bestaan tussen enerzijds een landelijk gevoelde behoefte aan sturing en anderzijds de erkenning van autonomie van de universiteiten. De overheid was van mening dat de universiteiten onvoldoende geëquipeerd waren om snel te reageren op de dynamiek van maatschappelijke ontwikkelingen. In de tweede helft van de jaren negentig werd de zgn. breedtestrategie (steun aan onderzoekscholen) en dieptestrategie (steun aan toponderzoekscholen) ingevoerd. De tweede tranche van de dieptestrategie werd uiteindelijk omgezet in de versterking van de Vernieuwingsimpuls, die tot doel had individuele talentvolle onderzoekers te steunen.

In de jaren negentig werd inmiddels in de HOOP-plannen van het ministerie gepreludeerd op een overheveling van onderzoeksmiddelen van de eerste geldstroom van de universiteiten naar de tweede geldstroom (NWO). Zo zou een betere landelijke sturing op maatschappelijke prioriteiten en op het versterken van kwaliteit van het onderzoek bereikt kunnen worden. In 2007 kondigde de toenmalige minister Plasterk aan dat hij daadwerkelijk 100 miljoen (circa 5% van de totale rijksbijdrage onderzoek) wilde overhevelen van het totale onderzoeksbudget van de universiteiten naar NWO om zo de Vernieuwingsimpuls nieuwe stijl te versterken. Op die manier zouden de echt getalenteerde onderzoekers – in competitie – een kans krijgen hun onderzoekslijn op te zetten. Vanaf 2009 is deze overheveling ook daadwerkelijk gerealiseerd.

KENNISECONOMIE

In de tweede helft van de jaren negentig groeide het besef dat we ons meer en meer bevinden in een *kenniseconomie* waarin universiteiten een belangrijke instrumentele rol spelen in het genereren van kennis. In 2010 verschijnt het rapport *'Differentiëren in drievoud; omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs; Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel'* (Rapport Veerman). De commissie Veerman meende dat kennis de belangrijkste concurrentiefactor is in de 21ste eeuw en dat het daarom essentieel is te investeren in een 'toekomstbestendig hoger onderwijsstelsel'. Het rapport van de commissie bepleitte een drievoudige differentiatie: in de structuur van het stelsel, in de profielen van de instellingen en in het onderwijsaanbod. Het rapport deed aanbevelingen ten aanzien van selectie, profilering (met een groeiend aandeel missiegebonden financiering), een kleinere studentgebonden bekostiging, en meer aandacht voor het onderwijs. De CSSW realiseert zich dat zij een aantal aanbevelingen uit het 'rapport Veerman' weer opnieuw wil agenderen.

STRATEGISCHE AGENDA EN TOPSECTOREN

Het 'discours' van de kenniseconomie zette krachtig door in de notitie *Kwaliteit in verscheidenheid; Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*, 2011. Deze notitie van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap én van de minister van Economische zaken stelde de kenniseconomie en de bijdrage die het hoger onderwijs daaraan kan leveren centraal. Het kabinet koppelde kennis en hoger onderwijs nu aan het *topsectorenbeleid*. In zijn bedrijfslevenbeleid (Tweede Kamer 2010–2011, 32637 nr. 1) schreef het kabinet: 'Om economische duurzame groei te kunnen realiseren en om maatschappelijke uitdagingen als vergrijzing aan te gaan wil dit kabinet inzetten op krachtenbundeling tussen het bedrijfsleven, de overheid en de kennisinstellingen. Economische topsectoren, sectoren waarin Nederland kan excelleren, vormen hiervoor de basis.' De topsectoren zijn: Agrofood, Chemie, Creatieve industrie, Energie, High Tech systemen en materialen, Life sciences & health, Transport en opslag, Tuinbouw sectoraal, en Water. Per topsector werd een kennis- en innovatieagenda opgesteld, waarin

kennisinstellingen, overheid en bedrijfsleven de onderzoeksagenda voor de komende periode invullen. NWO wordt geacht een substantieel deel van haar middelen (in 2014–2015 een omvang van 485 M€ (210 M€ in 2014 + 275 M€ in 2015) in deze topsectoren in te zetten.

VERSTERKEN UNIVERSITAIR PROFIEL

De Nederlandse universiteiten hebben met name na het verschijnen van het rapport Veerman en de Strategische Agenda van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gewerkt aan een verdere versterking van hun eigen profiel. Dat was ook noodzakelijk omdat de strategische agenda gevolgd werd door het maken van prestatieafspraken op basis van de algemene maatregel 'Experiment prestatiebekostiging hoger onderwijs'. Deze prestatieafspraken betreffen (1) Onderwijskwaliteit en studiesucces, (2) Profilering en zwaartepuntvorming ('versterking van de zwaartepunten in het onderzoeks- en onderwijsbeleid van een instelling en differentiatie van het onderwijsaanbod van een instelling naar niveau, inhoud en vorm van het onderwijs') (3) Valorisatie ('proces van waardecreatie uit kennis binnen een instelling in verband met economische en maatschappelijke benutting van die kennis'). 7% van het totale hoger onderwijsbudget is conditioneel aan deze prestaties gekoppeld.

HORIZON 2020

In de afgelopen decennia is Europa een steeds belangrijkere speler, maar ook steeds meer een speelveld voor de universiteiten geworden. De Europese ruimte voor onderwijs en onderzoek is inmiddels een dominant thema én een veelbelovend veld geworden voor het hoger onderwijs en zeker ook voor het domein van Gedrag & Maatschappij. De Bologna-afspraken van 1999 hebben diep ingegrepen in de opbouw van de curricula in de vorm van een eerste (BA), tweede (MA) en derde (PhD) cyclus.

De groei van de Europese onderzoeksruimte, de opeenvolgende Kaderprogramma's, zijn van vitaal belang voor de universiteiten. Veel kennisinstellingen, waaronder de universiteiten, bereiden zich nu voor op participatie in Horizon 2020 met de Grand Challenges: (1) Health, demographic change and wellbeing, (2) Food security, sustainable agriculture and forestry, Water research, (3) Secure, clean and efficient energy, (4) Smart green and integrated transport, (5) Climate action, resource efficiency and raw materials, (6) Inclusive, Innovative and Reflective Society, (7) Security, protecting freedom and security of Europe and its citizens. Deze Grand Challenges vormen in toenemende mate een stimulans voor de profileringsinitiatieven aan de Nederlandse universiteiten en het ontwikkelen van Europese onderzoekssamenwerking hoewel de onderlinge concurrentie groot zal zijn.

Daarbij kan het om zowel strategische als wetenschapsinhoudelijke redenen voor gedrags- en maatschappijwetenschappers uitdagend zijn om op te trekken met collegae in de Humanities. In de Regulations, Annex 1 wordt ook gesproken over de inbreng van de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen: 'Social sciences and humanities research will be fully integrated into each of the priorities of Horizon 2020 and each of the specific objectives and will contribute to the evidence base for policy making at international, Union, national, regional and local level. In relation to societal challenges, social sciences and humanities will be mainstreamed as an essential element of the activities needed to tackle each of the societal challenges to enhance their impact. The specific objective of the societal challenge 'Europe in a changing world – Inclusive, innovative and reflective societies' will support social sciences and humanities research by focusing on inclusive, innovative and reflective societies.'⁷

⁷ Regulation (EU) no 1291/2013 of the European parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing Horizon 2020 – the Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020) and repealing Decision No 1982/2006/EC.

Mede door de activiteiten van de *League Of European Research Universities* (waarvan de UvA, UL en UU deel uitmaken) wordt in diverse rapporten aangegeven hoe men vanuit de Europese universiteiten kan inspelen op deze ontwikkelingen vanuit een Social Sciences and Humanities-verband en wordt zo gewerkt aan de lobby voor de inbreng van de Social Sciences and Humanities in Horizon 2020.⁸

WITTE VLEKKEN?

Inmiddels komen er van een aantal kanten signalen dat de universitaire profileringsoperatie en de implementatie van het topsectorenbeleid kan leiden tot ongewenste effecten voor de universiteiten. Een belangrijke notitie in dit verband is de notitie van de KNAW *Effecten van universitaire profilering en topsectorenbeleid op de wetenschap in Nederland. Een eerste kritische reflectie (KNAW) 2013*. Deze notitie wil nagaan wat de effecten zijn geweest van de druk op universitaire profilering en het doorvoeren van het topsectorenbeleid. De notitie stelt voor om nu sectoraal te kijken naar disciplines binnen de universiteit en met name te bezien of er witte vlekken (in de definitie van de KNAW: *een wetenschappelijk(e) expertise of gebied dat in het Nederlandse wetenschapsbestel ontbreekt of dreigt te verdwijnen (c.q. te zeer wordt verzwakt), waarbij dit vanuit nationaal of internationaal perspectief onwenselijk is*) ontstaan. De KNAW-notitie is een punt van bezinning in een lange lijn van vooral externe sturing van beleid terwijl tegelijkertijd telkens weer de autonomie van de universiteiten wordt benadrukt. In april 2014 heeft de AWT een rapport gepubliceerd *Boven het Maaiveld* dat juist weer pleit voor een versterking van profilering op wetenschappelijke zwaartepunten waarbij ‘witte vlekken’ maar voor lief moeten worden genomen.

In de reeks van externe interventies in de afgelopen decennia zien we een aantal dominante thema's betreffende de positie en de opdracht van de universiteit: democratisering, samenlevingsvraagstukken, kennismaatschappij, kenniseconomie en topsectoren en tenslotte als jongste loot aan de stam, de valorisatie. Tegenover deze externe sturing staat de behoefte van de universiteiten en daarbinnen van de disciplines, aan autonomie; niet autonomie in de zin van een zich afwenden van de samenleving maar als een erkenning van de betekenis van een eigen intrinsieke wetenschapsdynamica. De CSSW ziet die wetenschapontwikkeling als een samenspel van intrinsieke en extrinsieke invloeden.

STURING EN BEKOSTIGING

De externe sturing zoals hierboven geschetst, is te begrijpen vanuit de gedachte dat universiteiten integraal deel uitmaken van een samenleving die telkens weer prioriteiten heroverweegt en bijstelt en nieuwe politieke prioriteiten formuleert. Die dynamiek is inherent aan het democratisch samenlevingsmodel met een primaat van de politieke besluitvorming zoals wij dat in Nederland kennen.

Beleidsinterventies zijn uiteraard niet neutraal. Zij hebben ingegrepen in, en effecten gehad op de bekostigingssystematiek van universiteiten en de verdeling van middelen binnen deze bekostigingssystematiek over de verschillende wetenschapsgebieden, binnen en buiten de universiteiten. Zij hebben nadelige effecten gehad op de positie van de sociale wetenschappen, die daarmee financieel op achterstand werden gezet. De relatieve autonomie van universiteiten – en daarmee faculteiten – beantwoordt als zodanig aan de behoeften van wetenschappers maar dan wel binnen de randvoorwaarden van gerechtvaardigde financiële voorzieningen.

⁸ *The Future of the Social Sciences and Humanities in Europe: Collected LERU papers on the SSH research agenda*. League of European Research Universities collected Advice Paper no.13 – September 2013.

AUTONOMIE EN VERANTWOORDELIJKHEID

Tegenover autonomie staat de plicht om verantwoording af te leggen in termen van de kwaliteit van onderwijs en onderzoek (en de samenhang daartussen) en de bijdrage die de wetenschap – en daarmee ook de gedrags- en maatschappijwetenschappen – levert aan de samenleving waar zij deel van uitmaakt.

Tegelijkertijd is er ten aanzien van het domein Gedrag & Maatschappij sprake van een aantal hiërarchisch gelaagde bestuurs- en beheerssystemen. Academisch onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij zijn gepositioneerd binnen de Nederlandse universiteiten. Dat betekent dat de Colleges van Bestuur de bestuurlijk verantwoordelijke gremia zijn. De Nederlandse instellingen bevinden zich in een situatie van enerzijds landelijke afstemming en coördinatie en anderzijds concurrentie en profilering. De versterking van het lokale profiel resulteert in toenemende mate in een situatie waarbij faculteiten waarbinnen gedrags- en maatschappijwetenschappen gepositioneerd zijn, aan de ene kant willen (en naar de mening van de commissie zouden moeten) zoeken naar onderlinge afstemming maar aan de andere kant te zeer in de rol van onderlinge concurrenten worden gedwongen hetgeen de samenwerking niet ten goede komt.

De CSSW realiseert zich dat de disciplines die vallen onder het HOOP-gebied Gedrag & Maatschappij vrij willekeurig ‘verkaveld’ zijn over verschillende faculteiten. Daarmee is het HOOP-gebied Gedrag & Maatschappij inhoudelijk én bestuurlijk niet eenduidig georganiseerd. De decanen die in het disciplineorgaan sociale wetenschappen participeren, zijn verantwoordelijk voor het merendeel van het onderwijs en onderzoek binnen Gedrag & Maatschappij. Maar een deel van het onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij is buiten het DSW georganiseerd, hetgeen de noodzaak van landelijke afstemming en coördinatie via (delegatie van) disciplineorganen (Geografie, Rechten en (in het bredere verband van de gammawetenschappen) ook Economie) groter maakt.

Er is in toenemende mate sprake van verbindingen met andere wetenschapsdomeinen zoals bijv. life sciences en bètawetenschappen. De commissie komt tot de conclusie dat er sprake is van een inspirerende wetenschapsdynamiek in dit brede veld die vooral gekoesterd moet worden. De andere kant van de medaille is wel dat er geen pasklare instrumenten zijn om in dit brede veld bestuurlijke verantwoordelijkheid voor de noodzakelijke regie transparant te structureren.

KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS EN ONDERZOEK

De kernvraag voor de sociale wetenschappen is: doet het domein van de sociale wetenschappen de goede dingen en doet het de dingen goed? In dit hoofdstuk gaat het met name om de vraag of de sociale wetenschappen de dingen goed doen en hoe zij internationaal gepositioneerd zijn in termen van de kwaliteit van het onderwijs en het onderzoek. Met andere woorden, het gaat in dit hoofdstuk over het kwaliteitsdomein wetenschappelijke kwaliteit.⁹ In het vorige hoofdstuk is al verwezen naar de HOAK-nota. In ruil voor meer autonomie dienden de instellingen zelf zorg te dragen voor een regelmatige beoordeling van de kwaliteit van de primaire processen van onderwijs en onderzoek. Autonomie en verantwoording horen bij elkaar. Inmiddels kent het Nederlands wetenschapsveld een fijnmazig – volgens sommigen te fijnmazig – systeem van accreditatie en visitatie van de primaire processen van onderwijs en onderzoek.

SAMENHANG ONDERWIJS EN ONDERZOEK

De CSSW hecht grote waarde aan de samenhang tussen van onderwijs en onderzoek. Eenheid van onderwijs en onderzoek is de essentie van de universiteit en dus ook van het domein Gedrag & Maatschappij. Onderwijs aan de (Nederlandse) universiteiten veronderstelt dat er een voortdurende wisselwerking is met het onderzoek. Al naar gelang de student verder in het curriculum komt, wordt deze verbinding sterker. Dit houdt in dat een grote inhoudelijke verantwoordelijkheid voor het onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij berust bij het wetenschappelijk personeel dat – idealiter – een gecombineerde aanstelling voor onderwijs en onderzoek heeft.

Onderwijs en onderzoek worden in Nederland als gescheiden onderdelen gevisiteerd (met uitzondering van de researchmaster die als een kantelpunt tussen onderwijs en onderzoek is georganiseerd en geaccrediteerd). In de rapporten die verschenen zijn in de afgelopen periode, wordt ingezoomd op de state of the art of de toekomst van één van deze primaire processen. Daardoor is de integraliteit van onderwijs en onderzoek niet altijd goed zichtbaar. De CSSW bepleit dat de samenhang tussen onderwijs en onderzoek meer expliciete aandacht krijgt in de visitaties van onderwijs en onderzoek zonder dat dit de administratieve last verder verzwaaert. Zeker in de masterfase is het van belang dat studenten onder begeleiding van ervaren onderzoekers gedegen ervaring opdoen met het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en vormt de wijze waarop de wisselwerking tussen onderwijs en onderzoek is georganiseerd een belangrijk aandachtspunt. De CSSW is verder van mening dat met name de researchmaster (en andere selectieve masters), bij voorkeur geïntegreerd met de PhD-opleiding en dan bij voorkeur ook landelijk afgestemd, een essentiële schakel is om ook in de toekomst de verbinding tussen onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij te borgen.

EUROPA

Op 19 juni 1999 ondertekenden de 29 ministers van Onderwijs in Europa de Bolognadeclaratie. Zij spraken af om te komen tot een standaardisering van het curriculum in het hoger onderwijs in een eerste (BA), tweede (Master) en derde (PhD) cyclus. ‘Bologna’ is het begin geweest van een sterke impuls voor de Europese mobiliteit van studenten. Onderzoekers op de verschillende Europese universiteiten waren al eerder met elkaar in contact gekomen. De Europese ruimte voor onderwijs en onderzoek is inmiddels een dominant thema én een veelbelovend veld geworden voor het hoger onderwijs en zeker ook voor het domein van Gedrag & Maatschappij. *Horizon 2020* opent aanzienlijke onderzoeksmogelijkheden voor gedags- en maatschappijwetenschappers, maar er is dan gecoördineerde inzet noodzakelijk.

⁹ Het rapport *Naar een Raamwerk voor de Kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek* (KNAW, 2013) onderscheidt het kwaliteitsdomein wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie.

ONDERWIJS

Doel van wetenschappelijk onderwijs

Het doel van het universitair onderwijs is tweeledig, enerzijds – een instrumentele visie – gaat het om het behalen van de specifieke professionele en generieke kwalificaties en anderzijds – een meer Von Humboldtiaanse visie – om socialisatie en (intellectuele) persoonlijkheidsontwikkeling van de student tot een kritisch reflecterend en op academisch niveau acterend lid van de samenleving met een analytisch inzicht in sociale vraagstukken. Kritische reflectie op, kritische distantie ten opzichte van, en kritische betrokkenheid bij de ons omringende samenleving (lokaal en globaal) is een essentieel onderdeel van het doel van wetenschappelijk onderwijs, zeker in het domein van Gedrag & Maatschappij waar de ‘human factor’ zo centraal staat. In artikel 1.3 van de wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) wordt per slot van rekening gesproken over ‘het schenken van *aandacht aan de persoonlijke ontplooiing en aan de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef* als taak van het wetenschappelijk onderwijs’.

Bij kwalificatie gaat het met name om een adequate voorbereiding op een dynamiserende en internationaliserende arbeidsmarkt op academisch niveau. Zo leveren de universiteiten een – ook in economische termen – grote bijdrage aan de samenleving via het opleiden van de jonge professionals, hooggekwalificeerde, academisch gevormde afgestudeerden. Bij afgestudeerden in die velden waar een directe link ligt met het beroepenveld (bijv. klinische opleidingen) is het belang van de discipline-specifieke professionele competenties overheersend. Daarnaast komen afgestudeerden in het domein Gedrag & Maatschappij dikwijls te werken in posities waarbij met name meer generieke competenties van belang zijn. Op deze manier leidt het domein Gedrag & Maatschappij jonge mensen op die op cruciale maatschappelijke functies leiding en sturing geven aan maatschappelijke processen die elk lid van de samenleving aangaan. Daarom is het van belang om de curricula steeds te ijken aan de eisen die de maatschappij stelt.

Kwaliteit onderwijs

Het onderwijs in de kerndisciplines van de gedrags- en maatschappijwetenschappen voldoet aan de maatstaven van basiskwaliteit. De accreditatiebesluiten van de NVAO waarderen de basiskwaliteit over de brede linie als *voldoende/positief*. Soms is sprake van een beoordeling *goed* of op facetten *excellent*.

De opleidingen zijn aantrekkelijk voor aankomende studenten zowel in de bachelor als de masterfase zoals blijkt uit het feit dat het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij ongeveer 20% van de totale studentenpopulatie aan de universiteiten voor zijn rekening neemt. Het percentage algemene tevredenheid onder voltijd bachelorstudenten bedraagt ongeveer 80%.¹⁰

Bij het onderwijs is in samenwerking met Vlaanderen sinds een aantal jaren een accreditatiesysteem ingevoerd. Dit betekent een cyclus van telkens 6 jaar (her)accreditatie. Door het invoeren van de instellingstoets kwaliteitszorg zou de administratieve last van de (her)accreditatie verlicht moeten worden. De komende periode zal uitwijzen of dat inderdaad het geval is. De CSSW is van mening dat bij accreditatie onafhankelijke internationale peers de doorslag moeten geven. Op die manier kan het accreditatie- en visitatiesysteem functioneren als een systeem van internationale peers dat in de eerste plaats gericht is op kwaliteitsverbetering en niet op een externe institutionalisering – en daarmee bureaucratisering – van toenemende ‘control’.

¹⁰ De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012/2013, p. 189.

Blended Learning en Massive Open Online Courses (MOOC's)

Bij het onderwijs wordt voortdurend gewerkt aan innovaties om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren en de efficiëntie te vergroten. De komende jaren zal er veel energie gestoken worden in vormen van wat 'blended learning' is gaan heten. Het gaat daarbij om mengvormen van 'traditioneel' onderwijs en het gebruik van nieuwe media.¹¹ Een onderdeel van nieuwe vormen van e-learning is het gebruik van MOOC's (Massive Open Online Courses). Wat de consequenties zullen zijn – zeker voor de omvangrijke disciplines in de gedragswetenschappen – is nog onduidelijk, maar dat het onderwijsveld (zeker ook buiten de universiteiten) zich verder zal 'digitaliseren' is duidelijk. De CSSW pleit hierbij voor een samengaan van moderne media als praktisch instrument met de gebruikelijke leervormen (college, werkgroepen en toetsing) aan de universiteit.

Omvang onderwijs

Het HOOP-domein Gedrag & Maatschappij trekt sinds een aantal jaren om en nabij de 9.500 eerstejaars studenten en staat hiermee bovenaan in de HOOP-sectoren. Het aantal ingeschreven studenten in het domein Gedrag & Maatschappij is gestegen van 39.179 in 2003 naar 44.654 studenten in 2008 en naar 48.024 in 2013. Van dit aantal studenten kiest een groot deel voor een studierichting in de gedragswetenschappen. Alleen al de opleiding psychologie is goed voor een derde van het totale aantal studenten in dit domein. Ook in de masterfase kiest een derde van de ingeschreven studenten voor psychologie. Psychologie wordt gevolgd door pedagogische wetenschappen. Beide studierichtingen samen vormen om en nabij de helft van alle masterstudenten binnen het brede veld van Gedrag & Maatschappij. Van alle studenten in het domein Gedrag & Maatschappij is gemiddeld 68,5% vrouw en 31,5% man. Deze verdeling is al enige jaren stabiel (cijfers VSNU). Bij sommige opleidingen, zoals pedagogische wetenschappen, is het aandeel vrouwen hoger.

Instroom bachelorstudenten (Bron VSNU/CBS 2013)

Sector	2003	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Landbouw	471	796	937	1.003	977	1.068	1.307
Natuur	2.248	3.064	3.412	3.424	3.724	3.877	4.370
Techniek	4.315	4.683	5.021	4.849	5.121	5.213	5.825
Gezondheid	3.954	4.114	4.134	4.361	4.522	4.441	4.889
Economie	5.862	6.923	7.663	7.211	8.294	8.039	8.204
Recht	4.210	4.482	4.708	4.344	4.655	4.447	4.362
Gedrag & Maatschappij	7.973	8.771	9.742	9.836	9.944	9.081	9.514
Taal & Cultuur	4.698	5.358	5.794	5.530	5.290	4.656	5.066
Sectoroverstijgend	225	662	861	921	1.007	1.522	1.849
Totaal	33.956	38.853	42.272	41.479	43.534	42.344	45.377

Selectie: 1e jaars WO, hoofdinschrijvingen.

¹¹ Zie bijv. Fransen, J. (2006). *Een nieuwe werkdefinitie van blended learning*. Heerlen: Open Universiteit Nederland; *Tijdschrift OnderwijsInnovatie*, 2, 2006.

Aantal ingeschreven studenten (Bron VSNU/CBS 2013)

Sector	2003	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Landbouw	4.385	5.157	5.695	6.431	7.003	7.406	8.204
Natuur	12.632	16.883	18.075	18.990	20.139	20.778	22.807
Techniek	25.932	27.694	29.168	29.932	30.747	31.205	33.380
Gezondheid	23.527	29.553	30.229	31.209	31.623	31.732	32.520
Economie	31.106	34.020	36.837	38.868	39.442	39.088	39.561
Recht	24.647	27.054	28.197	28.379	28.039	26.776	26.742
Gedrag & Maatschappij	39.179	44.654	47.297	49.331	49.582	47.353	48.024
Taal & Cultuur	25.155	31.037	32.519	33.215	32.284	29.661	29.993
Sectoroverstijgend	663	2.041	2.436	2.777	3.184	4.083	5.170
Totaal	188.096	219.199	231.777	240.741	243.786	239.786	248.247

Rendement onderwijs

Het rendement van de bacheloropleidingen is over de hele linie gestegen in de afgelopen jaren en inmiddels behaalt bijna tweederde van alle bachelorstudenten aan de Nederlandse universiteiten het BA-diploma binnen vier jaar.¹² Per HOOP-gebied liggen deze rendementcijfers wel verschillend. Recente cijfers van de VSNU laten zien dat het HOOP-gebied Gedrag & Maatschappij ruim boven dit landelijk gemiddelde ligt. Het rendementcijfer van Gedrag & Maatschappij met omvangrijke opleidingen ligt op hetzelfde niveau als dat van Gezondheid en alleen het HOOP-gebied 'Sectoroverstijgend' (waaronder de University Colleges) kent betere rendementcijfers.¹³

Naar de mening van de commissie is matching een onderdeel van een proces van het versterken van het rendement. Het is van belang dat de aanstaande student zo goed mogelijk geïnformeerd is over de studie die hij wil kiezen zodat de juiste student op de juiste plaats terecht komt. Of matching een positief effect zal hebben op de rendementcijfers is (nog) niet bekend. De CSSW pleit – in overeenstemming met de visie van de commissie Veerman – voor meer experimenten met selectie aan de poort.

Helemaal vooraan in het traject van matching zit de verbinding met het voortgezet onderwijs. Inmiddels is naast het verplichte vak Maatschappijleer nu een keuzevak *Maatschappijwetenschappen* ontwikkeld. Het geeft de leerlingen in het voortgezet onderwijs de kans op een beter zicht op de inhoud van een vervolgstudie in het domein Gedrag & Maatschappij.

HBO

De commissie ziet het binaire stelsel van universiteiten en HBO's als een zinvolle differentiatie in het hoger onderwijs. Dit binaire stelsel veronderstelt dan wel dat er – veelal lokale – afstemming moet zijn (en in veel gevallen ook is) tussen universiteiten en HBO-instellingen. Dat kan betekenen dat studenten overstappen van de universiteit naar het HBO maar ook dat via bijv. honoursprogramma's binnen de HBO's HBO-studenten aansluiting kunnen vinden bij de masterprogramma's van de universiteiten. Op die manier komen studenten op de plek terecht waar zij het beste tot hun recht komen.

12 Definitie: instroom vwo-opleiding in voltooid bacheloropleiding, herinschrijving na eerste studiejaar, situatie na 4 jaar. Zie http://www.vsnunl.nl/f_c_bachelorrendement.html.

13 Cijfers VSNU.

Uitstroom onderwijs generiek

In het studiejaar 2012/2013 behaalden meer dan 8.000 studenten een mastergraad in het domein Gedrag & Maatschappij. Vanaf 2008 is er in Nederland sprake van een stijging van de werkloosheid en het groeiperspectief voor de periode 2013–2018 is beperkt. De vacatures in de komende periode worden met name bepaald door de *vervangingsvraag*. Deze ligt in het bijzonder voor de sociaal-culturele en informaticaberoepen laag, omdat de gemiddelde leeftijd in deze beroepen nog laag is.¹⁴

Anderhalf jaar na afstuderen heeft 90% van de afgestudeerden een baan en rond de 10% is werkloos (WO Monitor 2013). Dit is een beperkte verslechtering ten opzichte van het onderzoek in 2011 en 2009 (resp. 8% en 5%). De cijfers voor het domein Gedrag & Maatschappij volgen op korte afstand, resp. 6% in 2009, 9% in 2011 en 12% in 2013.¹⁵ In de sector van de GGZ is in de komende jaren sprake van een sterke uitstroom uit de arbeidsmarkt. Gelet op de huidige ontwikkelingen in dit veld is de daadwerkelijke vervangingsvraag ongewis.

Uitstroom onderwijs klinische sector (GGZ en Gezondheidswetenschappen)

De Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (BIG) regelt de beroepsgroepen in de klinische sector. Artikel 3 vermeldt acht beroepsgroepen, te weten apotheker, arts, fysiotherapeut, gezondheidszorgpsycholoog, psychotherapeut, tandarts, verloskundige en verpleegkundige. Zorgverleners in deze beroepsgroepen kunnen zich registreren als zij voldoen aan de wettelijke opleidingseisen die voor hun beroep gelden. Afgestudeerde masterstudenten psychologie, pedagogiek en gezondheidswetenschappen kunnen een 4-jarige postdoctorale opleiding tot psychotherapeut of 2-jarige postdoctorale opleiding tot gezondheidszorgpsycholoog volgen als hun universitaire opleiding specifieke onderdelen bevat zoals vastgelegd in het wettelijk Besluit gezondheidszorgpsycholoog.

Met een BIG-registratie mogen zij hun sinds 1998 wettelijk beschermde beroepstitel (gezondheidszorgpsycholoog of psychotherapeut) gebruiken, vallen zij onder het tuchtrecht en komen de verrichtingen in principe in aanmerking voor vergoeding door de zorgverzekeraars. Sinds 2003 is het voor gezondheidszorgpsychologen mogelijk zich met een vierjarige opleiding verder te specialiseren tot BIG-geregistreerd klinisch psycholoog of klinisch neuropsycholoog.

AANDACHTVELDEN ONDERWIJS

Ten aanzien van het onderwijs ziet de CSSW een aantal samenhangende aandachtsvelden dat de kwaliteit van het onderwijs beïnvloedt:

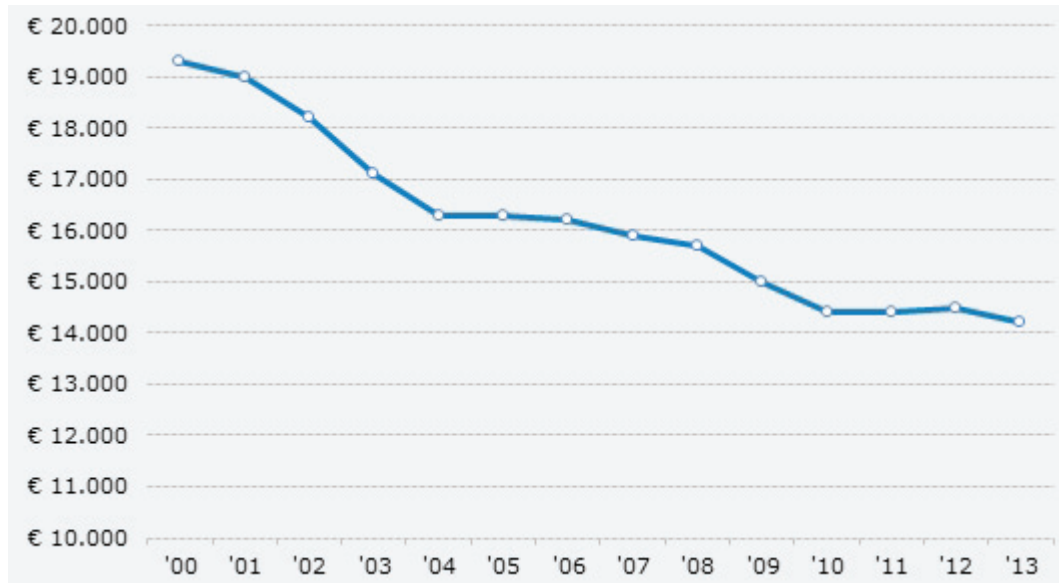
Bekostiging onderwijs

Tegenover een groei in de studentenpopulatie in het domein Gedrag & Maatschappij van 39.000 in 2003 naar 44.000 studenten in 2008 en naar 48.000 in 2013 (met een piek van 49.500 in 2011) staat een gestage daling van de Rijksbijdrage (eerste geldstroom) per student die van € 19.300 per student in 2000 gezakt is naar € 14.200 in 2012; een daling van € 5.000 per student.¹⁶

¹⁴ *De Arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2018*, december 2013.

¹⁵ Werkloosheidspercentage op basis van WO Monitor (onderzoek onder populatie master-alumni, anderhalf jaar na afstuderen). Cijfers VSNU.

¹⁶ http://www.vsnunl/f_c_prijis_per_student.html.

Rijksbijdrage per student, 2000-2013 op prijspeil 2013.

Incl. Prestatiebesteding, excl. collegegelden. Bron: Rijksbijdrage: brieven OCW en EZ. Studenten: VSNU/CBS, 1cHO2013. Prijsindices: CPB/Macro Economische Verkenningen. http://www.vsnu.nl/f_c_prijs_per_student.html

In de bekostiging door het Ministerie wordt rekening gehouden met drie bekostigingsniveaus: laag, hoog en top in een verhouding van 1:1,5:3. De domeinen in de alfa-gamma-sector vallen alle onder bekostigingsniveau *laag*, die in de bètadisciplines en in de techniek bekostiging *hoog* en in de medische opleidingen *top*. Het domein Gedrag & Maatschappij wordt op bekostigingsniveau *laag* gefinancierd, terwijl onderwijs en onderzoek in grote delen van het domein Gedrag & Maatschappij steeds meer een bèta- en/of biomedisch karakter hebben gekregen. De totale eerste geldstroom kent een verhouding onderwijs-onderzoek van 48%–52%. Individuele universiteiten hebben de vrijheid om een eigen bekostigingssystematiek te volgen in de verdeling van de lumpsum die zij van OCW ontvangen.

De bekostiging per student is over de hele linie van het wetenschappelijk onderwijs stelselmatig teruggelopen. Dat betekent een zware druk op de onderwijsfinanciering, met name in de studentrijke faculteiten, terwijl deze faculteiten tegelijkertijd de samenhang tussen onderwijs en onderzoek willen realiseren op het niveau van de gecombineerde aanstellingen. Onderwijs en onderzoek aan de Nederlandse universiteiten dienen te allen tijde met elkaar verweven te zijn om inhoudelijke redenen en vereisen ten principale gecombineerde aanstellingen. De CSSW constateert dat de samenhang tussen onderwijs en onderzoek (het kenmerk van de universiteiten) door de bekostigingssystematiek bemoeilijkt wordt. Juist in dit domein met een groot aantal studenten en achterblijvende onderwijs- én onderzoeksfinanciering staat deze samenhang toenemend onder druk. Dit maakt het steeds moeilijker gecombineerde aanstellingen van academisch personeel voor onderwijs én onderzoek te realiseren.

Vanwege de lage bekostigingsfactor en de systematische achteruitgang in OCW-financiering per student is de onderwijslast in het domein Gedrag & Maatschappij relatief groot. Tegelijkertijd is het onderwijsveld een dynamisch veld waarbij allerlei maatregelen inzake onderwijsuren, matching, honourstrajecten, etc. doorgevoerd moeten worden. Dit is op zich al een probleem, maar doet zich vanwege de grote studentenaantallen a fortiori voelen binnen het domein Gedrag & Maatschappij. Dit heeft een negatieve weerslag op de tijd die het wetenschappelijk personeel aan onderzoek kan besteden.

Differentiatie in omvang – selectiviteit versus toegankelijkheid van het onderwijs

Het domein Gedrag & Maatschappij trekt al een aantal jaren de meeste studenten aan de Nederlandse universiteiten. Het totaal aantal ingeschrevenen bedroeg in het studiejaar 2013–2014 48.000 studenten. Van dit aantal studeren ongeveer 13.000 studenten voor een bachelorgraad psychologie en 3.400 voor een mastergraad. Psychologie wordt qua studentenaantallen gevolgd door Pedagogische wetenschappen die bij benadering 3.600 ingeschreven bachelorstudenten en 1.500 masterstudenten kennen.

Op basis van een analyse van het masteraanbod van de Nederlandse universiteiten concludeert de CSSW dat er sprake is van een breed spectrum van eenjarige masterprogramma's van omvangrijke opleidingen met name in de gedragswetenschappen, tot minder omvangrijke opleidingen met name in de maatschappijwetenschappen. Elke master met een CROHO-label voldoet aan de zgn. macrodoelmatigheidstoets: "aantoonbaar bijdragen aan een door de minister erkende behoefte aan nieuwe beroepen of aan door de minister noodzakelijk geachte nieuwe ontwikkelingen, waaronder wetenschappelijke ontwikkelingen in innovatieve sectoren". Onder deze CROHO-labels hangen soms weer aparte programma's of tracks.

Naar analogie van het sectorplan Geesteswetenschappen is de commissie voor een versterking van nationale of regionale samenwerking bij – getalsmatig – kleinere opleidingen om zo een inhoudelijke én doelmatige opleiding te realiseren. De vraag is hier niet of we de dingen goed doen maar of we als sector de goede dingen doen in een goede nationale samenhang.

De CSSW ziet hier binnen het domein Gedrag & Maatschappij een spanning tussen selectiviteit, toegankelijkheid én financiering (in het bijzonder in relatie tot financiering van het onderzoek). De toeloop in met name de psychologie en pedagogiek legt een grote druk op de onderwijskwaliteit, i.c. de kwaliteit van wetenschappelijk personeel dat met gecombineerde aanstellingen onderwijs verzorgt en onderzoek uitvoert (en in de klinische sector over voldoende klinische kwalificaties beschikt).

De commissie pleit voor een bekostigingsmodel waarbij een beperking van studentenaantallen in bijv. de gedragswetenschappen niet automatisch resulteert in een terugloop in de onderwijsfinanciering en vervolgens daaraan gekoppeld de onderzoeksfinanciering. Een volumebeperking van aantallen studenten in het onderwijs moet leiden tot een overheveling van vrijvallende onderwijsmiddelen naar het onderzoek om zo de balans tussen onderwijs- en onderzoeksfinanciering te herstellen. Immers de universiteiten worden met de rijksbijdrage globaal bekostigd op 48%–52% onderwijs–onderzoek, maar binnen faculteiten in het domein Gedrag & Maatschappij is deze verhouding uiteindelijk veel ongunstiger (70–30 of zelfs 80–20) waardoor gecombineerde aanstellingen met een minimumaandeel onderzoekstijd nauwelijks meer te financieren zijn.

De CSSW pleit voor het daadwerkelijk implementeren van één van de aanbevelingen van de commissie Veerman:

Want als wij van universiteiten verwachten dat zij gaan inzetten op een meer indringende verwevenheid van onderzoek en onderwijs, de nu massale faculteiten selectiever gaan maken, en het onderwijs intensiever, dan zullen de studentenaantallen afnemen. Het kan niet zo zijn dat universiteiten negatieve financiële consequenties ondervinden als ze een dergelijke gewenste ontwikkeling op gang brengen. De commissie is daarom van mening dat het aandeel van de studentgebonden financiering bij de universiteiten moet afnemen. Gezocht moet worden naar vormen van capaciteitsbekostiging gebaseerd op de missie van de instelling. (Veerman, p. 40)

Naar tweejarige (bekostigde) masterprogramma's

De structurele onevenwichtigheid in het onderwijs in het domein Gedrag & Maatschappij betreft de opbouw van de studietijd van driejarige bachelors, éénjarige masters en tweejarige researchmasters. Deze situatie is te herleiden op de tweefasenstructuur zoals die in de jaren '80 is ingevoerd. De correctie zoals die midden jaren '90 heeft plaatsgevonden bij de studies van de TU's en de bètadisciplines waarbij het curriculum van de master op twee jaar werd gezet, is ten onrechte aan de sociale wetenschappen voorbij gegaan. Het heeft het gebied Gedrag & Maatschappij ook internationaal op achterstand gezet. Deze operatie hield in dat universiteiten toegestaan werd om het toenmalige doctoraal met één jaar extra te programmeren, waarbij de studenten recht hadden op een extra jaar studiefinanciering. Het gehele curriculum diende gefinancierd te worden binnen de bestaande middelen. Er vloeiden dus geen extra middelen naar de universiteiten.

Kwaliteitsverbetering van het reguliere masteronderwijs in het domein Gedrag & Maatschappij met essentiële elementen van academische vorming zoals disciplinaire én interdisciplinaire verdieping, daadwerkelijke onderzoekservaring, internationalisering, stage en/of werkervaring als voorbereiding op de arbeidsmarkt, verdere opleiding in de klinische vakken, kan ten enenmale niet gerealiseerd worden in een curriculum van één jaar. Niet voor niets concludeert het WRR-rapport *Naar een lerende economie: 'masteropleidingen zouden vaker dan nu het geval is, weer twee jaar moeten gaan duren'* (p. 15).¹⁷ Een eenjarig masterprogramma heeft ook een effect op de programmering van de bacheloropleiding. Al eerder merkte de commissie Veerman op 'En met het oog op internationale concurrentiepositie én met het oog op de benodigde kwaliteit van de master, moet de overheid zorg dragen voor een adequate financiering inclusief – waar nodig – verlenging van de master'. (Veerman, p. 45). Met name in de gedragswetenschappen is de druk groot om de keuzevrijheid in de bacheloropleiding te beperken en deze bachelors vooral disciplinair te programmeren.

Elke masteropleiding in het domein Gedrag & Maatschappij zou naar de mening van de CSSW afgestudeerden moeten afleveren die in voldoende mate eigenstandige onderzoekervaring hebben opgedaan en hiervan verslag hebben gedaan in hun masterthesis. De CSSW pleit voor een tweejarige master met een gedegen onderzoekscomponent die studenten opleidt voor (veel gevraagde) onderzoeks- en beleidsgeoriënteerde posities buiten de universiteit maar waarbij – anders dan bij de researchmaster – een promotietraject niet direct beoogd wordt.

Naar selectieve tweejarige (bekostigde) masters voor de klinische opleidingen

In toenemende mate wordt het onderwijsveld bij de klinische opleidingen geconfronteerd met een grote toeloop van studenten. Een steeds nijpender probleem is het vinden van een stageplaats, een essentieel onderdeel van het curriculum. De onduidelijke toekomst van de organisatie van de GGZ in Nederland lijkt deze situatie nog te verergeren.

Het Nederlandse masterdiploma van studenten met een klinische specialisatie in de psychologie, pedagogiek of gezondheidswetenschappen wordt in de meeste andere landen van de EU als deficiënt gezien, waardoor toegang aldaar tot postdoctorale opleidingstrajecten leidend tot registratie als hulpverlener pas mogelijk is nadat deze deficiëntie van 1 jaar is opgeheven. Verder is in Nederland de toegang tot de selectieve postdoctorale opleiding tot gezondheidszorgpsycholoog leidend tot een BIG-registratie als gezondheidszorgpsycholoog zeer beperkt. Deze postdoctorale trajecten worden formeel los

¹⁷ *Naar een lerende economie: Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2013, p. 15.

van de universiteiten georganiseerd. Afgestudeerden dienen te solliciteren op een opleidingsplaats. In de periode 2009 tot 2013 waren er ongeveer 750 opleidingsplaatsen maar een stijging van belangstellenden van 4.200 naar ruim 5.700 kandidaten met als gevolg een scherp dalend toelatingspercentage, dat momenteel onder de 15% ligt.¹⁸ In de praktijk werken veel afgestudeerden jarenlang – vaak onbetaald – in de gezondheidszorg om de nodige werkervaring op te doen waarop mede geselecteerd wordt bij toelating tot de postdoctorale opleiding. Het arbeidsmarktperspectief binnen de gezondheidszorg voor deze groep van afgestudeerden met specifieke kwalificatie is dus uitgesproken slecht. Maar zoals eerder opgemerkt, hier staat tegenover dat er in de sector van de GGZ juist in de komende jaren sprake is van een sterke uitstroom. Gelet op de huidige ontwikkelingen in het veld van de GGZ in Nederland is de vervangingsvraag in de komende jaren ongewis.

De CSSW pleit voor het ontwikkelen van selectieve tweejarige masteropleidingen in de klinische sector (die geïntegreerd zijn met een daarop aansluitende verkorte éénjarige postdoctorale opleiding leidend tot registratie als gezondheidszorgpsycholoog) conform gangbare Europese opleidingstrajecten op dit gebied. Op die manier kunnen de universiteiten ook beter inhoudelijk betrokken zijn bij, en verantwoordelijkheid nemen voor de postdoctorale trajecten die nu formeel buiten de universiteiten om zijn georganiseerd. Inmiddels zijn er aan Nederlandse universiteiten klinische masters die langer dan één jaar duren. De CSSW is van mening dat dit structureel en gecoördineerd aangepakt moet worden. Hier ligt ook een nadrukkelijke verantwoordelijkheid voor de Colleges van Bestuur van de universiteiten.

Beperkte instroom in de selectieve researchmasters¹⁹

Tegenover de omvang van de psychologie- en pedagogiekopleidingen en het brede spectrum van de éénjarige masterprogramma's staat een beperkte instroom in de tweejarige researchmasters. Deze selectieve researchmaster van 120 EC is in 2003 ingevoerd als een nieuw type opleiding binnen de universiteiten. De researchmaster is volledig gescheiden van de reguliere masterprogramma's. Nationaal lijkt er sprake van twee modellen, enerzijds researchmasters met een hoog profiel maar lage instroom en anderzijds researchmasters met een breder profiel en hogere instroom (met dan wel een beperkte instroom in de onderliggende tracks). Er zijn 37 programma's die samen in 2013 een instroom van 704 studenten kenden, gemiddeld 19 studenten per programma. De researchmasters schakelen bij uitstek tussen onderwijs en onderzoek. De CSSW ziet de researchmaster als een essentieel onderdeel van een geïntegreerde onderzoekersopleiding, bij voorkeur uit te voeren binnen het kader van Graduate Schools en landelijke onderzoeksnetwerken. Dit veronderstelt dan wel dat er voldoende perspectief op instroom in promotietrajecten mogelijk is, hetgeen momenteel niet het geval is.

Internationale studentenmobiliteit²⁰

Internationalisering is een belangrijk onderdeel van academische vorming. Met betrekking tot de inkomende studenten trok het domein Gedrag & Maatschappij ruim 6.000 bekostigde buitenlandse studenten aan in 2012–2013 (ongeveer 12,5% van de totale studentenpopulatie in Gedrag & Maatschappij). Iets minder dan de helft van de buitenlandse bekostigde studenten is afkomstig uit Duitsland.

¹⁸ Het ramingsadvies van het Capaciteitsorgaan voor de beroepen Geestelijke Gezondheid voor de jaarlijkse instroom vanaf 2015:

- GZ-psycholoog 585
- Psychotherapeut 271
- Klinisch psycholoog 24
- Klinisch neuropsycholoog 20.

¹⁹ Zie bijlage voor aantallen.

²⁰ *Internationalisering in beeld*. 2013, NUFFIC.

Nederlandse studenten kunnen in het buitenland een graad verwerven dan wel een deel van het curriculum doorbrengen aan de buitenlandse instelling en zo ook in formele zin in het buitenland studiepunten genereren. Een verblijf in het buitenland is een belangrijke toevoeging aan de academische vorming; in sommige studies zoals culturele antropologie is een verblijf in het buitenland voor veldwerk essentieel. Hiervoor zouden voldoende middelen aanwezig moeten zijn. In termen van studiepuntmobiliteit scoren de sectoren Taal & Cultuur, Rechten, Economie en Gedrag & Maatschappij laag in verhouding tot de andere sectoren. Tegelijkertijd hebben studenten in deze domeinen voorafgaand aan hun studie in het steeds meer gangbare 'gap year' relatief veel gereisd. Het is aannemelijk dat de relatief lage mobiliteit samenhangt met de éénjarige master in deze sectoren die nauwelijks ruimte biedt voor een verblijf in het buitenland.

Disciplinair versus interdisciplinair onderwijs

Er zijn nog beperkte mogelijkheden om in een breed curriculum sociale wetenschappen te studeren. Een Liberal Arts and Sciences-achtige opzet van de bachelor vinden we vooral in de University Colleges die zich kunnen verheugen in een toenemende populariteit. Vanuit die Colleges ondervinden studenten vervolgens aansluitingsproblemen naar meer disciplinair georganiseerde masters, met name in de gedragswetenschappen. Ook dat wordt veroorzaakt door de beperkte duur van de masterprogramma's. Immers compenserend voor de beperkte ruimte die de éénjarige master biedt, kennen bachelors die binnen de faculteiten worden georganiseerd een sterkere disciplinaire specialisatie.

De CSSW meent dat betere afstemming tussen de verantwoordelijke bestuurders van de merendeel disciplinair georganiseerde bacheloropleidingen binnen de faculteiten en het separaat georganiseerde systeem van opleidingen met een breder profiel in de University Colleges dringend gewenst is. Die afstemming maakt meer kans als de omvang van een 60 EC master verruimd wordt.

ONDERZOEK

Kwaliteit van het onderzoek

De CSSW concludeert op basis van de analyses die in de afzonderlijke visitatierapporten in het afgelopen decennium zijn verschenen, dat het Nederlandse onderzoek binnen het domein Gedrag & Maatschappij van hoog niveau is. Op een schaal van 1–5 behaalde de sector Gedrag & Maatschappij in de periode vanaf 2003 een gemiddelde score voor *Quality* van 4,16 en een totale gemiddelde score van 4,13.²¹ Onderzoekers worden relatief vaak geciteerd. Er is een veelvuldige samenwerking met collega's in het buitenland. De Nederlandse dissertaties staan internationaal heel hoog aangeschreven.

Naast de nationale visitatierapporten (die ook een internationale benchmarking kennen vanwege de aanwezigheid van internationale peers in de commissies) is het van belang om te kijken naar materiaal waaruit blijkt dat de Nederlandse sociale wetenschappen overall internationaal een vooraanstaande rol spelen. In een wetenschapsbrede vergelijking van het CWTS naar citatiescores komen de sociale wetenschappen als goed of zeer goed naar voren.²² Hieruit blijkt dat veel onderdelen van de sociale

21 PERBase 1994–2012 CHEPS Rathenau Instituut (DANS 20130606).

22 CI = Gebiedsgenormeerde citatie-impactscores CI (mondiaal gemiddelde = 1,0). Aantal citaties ontvangen door publicaties in 2007–2010 tijdens de jaren 2007–2011 ten opzichte van het mondiale gemiddelde aan ontvangen citaties per gebied (mondiaal gemiddelde = 1,0). OSI = OSI Onderzoekspecialisatie-index: percentage Nederlandse onderzoekspublicaties in 2007–2010 per gebied in de totale Nederlandse publicatie-output gedeeld door het gemiddelde percentage van dezelfde gebied in de publicatie-output van alle referentielanden tezamen ongewogen naar publicatieomvang van de landen (mondiaal gemiddelde = 1,0). Zie ook het Prestatieprofiel van het Nederlandse onderzoeksbestel: internationale onderzoeksspecialisatie en citatie-impact naar gebieden, 2007–2010 in *Wetenschaps, Technologie & Innovatie Indicatoren*, 2012, pp. 40–41. Bron: Thomson Reuters/CWTS Web of Science.

		Internationale onderzoeksspecialisatie		
		Ondervertegenwoordigd (OSI≤0,8)	Gemiddeld (0,8<OSI<1,2)	Oververtegenwoordigd (OSI≥1,2)
Citatie-impact	Zeer hoog (CI≥1,4)	Chemie en chemische technologie Fysica en materiaalkunde Kunsten, cultuur en muziek Literatuurwetenschappen	Aardwetenschappen en technologie Landbouw- en voedingswetenschappen Fundamentele levenswetenschappen Politieke wetenschappen Sociologie en antropologie Multidisciplinaire tijdschriften	Klinische geneeskunde Informatie- en communicatiewetenschappen
	Hoog (1,2<CI<1,4)	Civiele techniek Energiewetenschappen	Milieuwetenschappen Sterrenkunde Biologische wetenschappen Biomedische wetenschappen Fundamentele medische wetenschappen Computerwetenschappen Geschiedenis, filosofie en religie	Gezondheidswetenschappen Economische wetenschappen Management en planning Onderwijswetenschappen Psychologische wetenschappen Sociale en gedragswetenschappen interdisciplinair Taal en linguïstiek
	Bovengemiddeld (1,1<CI≤1,2)	Electrotechniek Werktuigbouwkunde	Algemene en productietechnologie	Statistiek
	Gemiddeld (0,9<CI≤1,1)	Instrumenten en instrumentarium Wiskunde	Rechten en criminologie	

wetenschappen gemiddeld tot hoog vertegenwoordigd zijn in de groepen van hoge en zeer hoge citatie-impactscores, zeker ook in verhouding tot enkele bèta- en technologiedisciplines in Nederland.

De CSSW is zich er van bewust dat deze indicatoren vooral samenhangen met de vertegenwoordiging van de publicaties van de verschillende disciplines in journals in *Web of Science* en dat verschilt per discipline.²³ Tegelijkertijd is het wel een indicatie van de relatief hoge internationale positie van de sociale wetenschappen.

Europese benchmarking van het onderzoek

Een andere interessante en recente indicator voor de internationale kwaliteit van de sociale wetenschappen is het relatieve aandeel van sociale wetenschappen in het verkrijgen van ERC-grants. Een belangrijk criterium bij toekenningen van ERC-grants is de internationaal vooraanstaande positie van de aanvrager. Nederlandse onderzoekers in de sociale wetenschappen blijken meer dan gemiddeld te scoren in de ERC Starting Grants (omvang 1,5 M€) en de ERC Advanced Grants (omvang 2,5 m€).²⁴

Uit de recente rapportage van het Ministerie van OCW en het Ministerie van Economische Zaken blijkt ook dat het retourpercentage dat de Nederlandse onderzoekers op het onderdeel 'social sciences' realiseren relatief hoog ligt. De rapportage vermeldt ook dat het slagingspercentage relatief klein is. 'Hier speelt dat er een relatief grote gemeenschap van sociale wetenschappers in Nederland is, die succesvol probeert financiering te verwerven'.²⁵

²³ Zo daarvoor gecorrigeerd zou worden, leidt dat eerder tot hogere dan lagere scores voor de sociale wetenschappen (Klandermans, 2009).

²⁴ Zie gegevens in de bijlage. Informatie verkregen van NWO-MaGW.

²⁵ Notitie van de staatssecretaris Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Economische Zaken, *Terugblik Nederlandse deelname aan het Zevende Kaderprogramma voor Onderzoek en Technologische Ontwikkeling (KP7)*, d.d. 19 juni 2014, p. 6. Het retourpercentage geeft de verhouding aan tussen input van de Nederlandse overheid bij de financiering van het Kaderprogramma en de output van onderzoek dat door het Kaderprogramma gefinancierd wordt.

Onderzoeksvisitaties

Kenmerken van het onderzoeksvisitatiesysteem waren en zijn nog steeds de inbreng van onafhankelijke, internationaal samengestelde commissies van peers, de nadruk op de discipline als ingang van beoordeling en de openbaarheid van de resultaten. Het visitatiesysteem had aanvankelijk ook een nationaal vergelijkend karakter waarbij alle betreffende instellingen deelnamen aan de visitatie. Bij de invoering van het Standard Evaluation Protocol (SEP) in 2003 werd de nationale vergelijking als vereiste losgelaten, mede onder druk van een sterkere institutionele profilering van afzonderlijke universiteiten die niet in de eerste plaats gebaseerd was op disciplines maar sterker op thema's.

In het nieuwe SEP-protocol voor de periode 2015–2021 zal er meer ruimte voor differentiatie tussen disciplines worden geboden en wordt productiviteit niet apart gescoord, maar tot één van de indicatoren van kwaliteit benoemd. Tevens voorziet het nieuwe protocol in systematische aandacht voor *relevance to society* als onderdeel van het kwaliteitsdomein.

Het systeem van visitatie heeft ook kritiek gekregen in de afgelopen jaren. Een belangrijk punt van generieke kritiek is de administratieve last die het met zich brengt. Daarbij moeten we ons realiseren dat de onderzoeksvisitatie geheel los staat van de accreditatie van bachelor- en masteropleidingen met een eigen systeem van accreditatie. Alleen bij de researchmasterprogramma's zien we een koppeling van accreditatie en een evaluatie van het onderzoeksprogramma dat gekoppeld is aan deze researchmasters.

Een tweede punt van kritiek is het feit dat niet altijd duidelijk gemaakt kan worden welk effect een visitatie binnen een instelling, universiteit, faculteit, eigenlijk heeft. Worden excellent beoordeelde onderzoeksgroepen 'beloond'? Welke consequenties trekken bestuurders uit onvoldoende beoordelingen van programma's?

Ten aanzien van de sociale wetenschappen worden er twee specifieke problemen geconstateerd in de gangbare beoordelingssystematiek. Allereerst is er in dit brede domein verschil in publicatieculturen (bijv. artikel versus monografie) hetgeen samenhangt met de heterogeniteit binnen het gebied. In de tweede plaats is er de problematiek van de wijze waarop de maatschappelijke impact van sociaalwetenschappelijk onderzoek gemeten en beoordeeld kan worden. Beide punten zijn geadresseerd in het rapport van de, door de KNAW ingestelde, commissie Kwaliteitsindicatoren Sociale Wetenschappen *Naar een raamwerk voor de kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek*, uit maart 2013. De notitie formuleert als belangrijke uitgangspunten dat kwaliteitsbeoordelingen algemeen geldende beoordelingscriteria kennen, waarbinnen specifieke kwaliteitsindicatoren en hun gewichten kunnen worden geïdentificeerd en geëxpliciteerd (p. 9). Tevens wordt geconcludeerd dat de kwaliteitsbeoordeling zich richt op 'twee kwaliteitsdomeinen': 'wetenschappelijke kwaliteit' en 'maatschappelijke relevantie', en binnen elk van deze domeinen op drie beoordelingsdimensies: 'aantoonbare productiviteit', 'aantoonbaar gebruik' en 'aantoonbare blijken van erkenning' (p. 23). De CSSW is van mening dat met de implementatie van deze uitgangspunten recht wordt gedaan aan enerzijds de behoefte aan kwaliteitsbeoordeling, toegespitst op de heterogeniteit van het domein en anderzijds de samenhang in wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke impact. Deze twee aandachtspunten zijn ook verwerkt in het nieuwe SEP 2015–2021.

De CSSW meent dat kwaliteitsoordelen ten aanzien van het onderzoek binnen het domein Gedrag & Maatschappij *alle* nationale participanten op een bepaald wetenschapsgebied zou dienen te omvatten om zo sectoraal de kwaliteit in beeld te brengen, maar vooral ook om sectoraal meer regie te kunnen voeren. Dat kan betekenen dat de scope van onderzoeksvisitaties sterker thematisch gedefinieerd zouden moeten worden. De CSSW constateert dat het onderzoek ook meer en meer Europees ingebed is.

Onderzoekscholen, Graduate Schools en promotieopleidingen

Naast de meer disciplinair gerichte visitatie kende het wetenschapsterrein tot voor kort ook de kwaliteitsmeting van de KNAW-ECOS-(her)erkenningprocedure van landelijke onderzoekscholen. Begin jaren negentig zagen we in Nederland de opkomst van de landelijk en lokaal – en dikwijls thematisch – georganiseerde onderzoekscholen. Enige jaren geleden is voorgesteld om deze twee beoordelingssystemen – SEP en ECOS – in elkaar te schuiven hetgeen uiteindelijk niet gelukt is. In 2010 is de KNAW-ECOS-procedure wel tot op zekere hoogte aangepast en minder zwaar gemaakt.²⁶

De terugloop van de landelijke dekking van visitaties en het aantal ECOS-(her)erkende onderzoekscholen hangt samen met de opkomst van de lokale Graduate Schools een aantal jaren geleden. De opkomst van deze Graduate Schools hield ook verband met een toenemende druk op de instellingen in Nederland om zich ten opzichte van de andere instellingen scherper te profileren. In deze – meestal lokaal georganiseerde – Graduate Schools werd het masteronderwijs én de onderzoekopleiding, i.c. de PhD-opleiding, ondergebracht. Een essentieel onderdeel van de Graduate Schools zijn de tweejarige selectieve researchmasters naast de reguliere éénjarige masterprogramma's. Graduate School en onderzoekschool worden sinds een aantal jaren als een dubbelspoor (*Samen slimmer; Het belang van interuniversitaire samenwerking bij de promotieopleidingen*, 2009; de zgn. commissie van der Vliet) gezien met name waar het de onderzoekersopleiding betreft. Met erkenning van de formele lokale bevoegdheden van de Graduate Schools is de CSSW voorstander van landelijke afstemming tussen Graduate Schools en onderzoekscholen (al dan niet formeel KNAW-(her)erkend) om zo ook de kwaliteit van het inhoudelijke domeinspecifieke onderwijs voor de promovendi te versterken. Graduate Schools zijn dan het lokale kader voor een onderzoekersopleiding (van 2jr ResMa + 4 jr PhD, bij voorkeur met een selectiemoment na de ResMa), terwijl landelijke onderzoeksnetwerken de onderzoekersopleidingen kwalitatief versterken.

AANDACHTSVELDEN ONDERZOEK

De CSSW ziet op het terrein van het onderzoek tegelijkertijd een aantal aandachtsvelden voor de komende periode.

Bekostiging sociale wetenschappen

In relatie tot de stijging van de aantallen studenten, is de eerste geldstroombekostiging onderwijs en onderzoek in de afgelopen jaren beperkt gestegen.²⁷ De stijging in onderzoeks-fte in het domein Gedrag & Maatschappij in de afgelopen jaren is voor een groot deel te herleiden tot de verhoging van het aandeel tweede en derde geldstroom.

Wel heeft de sector zijn deel van de overheveling van de Plasterk-gelden van 100 miljoen van de eerste naar de tweede geldstroom moeten verwerken. Maar tegelijkertijd moeten we ons daarbij realiseren dat de onderwijslast substantieel is toegenomen zonder navenante financiering. Met andere woorden, vanuit het concept van de samenhang onderwijs en onderzoek is de bekostiging van het onderzoek op afstand gezet in het allocatiemodel t.o.v. de exacte, technische en medische wetenschappen.

Daarnaast is de positie en bekostiging van het onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij in met name de tweede geldstroom in relatieve zin verslechterd. De CSSW wijst er hierbij op dat de externe sturing die in de afgelopen periode op het veld van het onderzoek is afgekomen (Breedtestrategie,

²⁶ Zie bijlage met lijst KNAW-erkende onderzoekscholen. Bron: website KNAW.

²⁷ Zie gegevens in Uitkomsten feitenonderzoek matchingbehoefte op (Europese) onderzoeksubsidies, 2014, p. 31.

Dieptestrategie met toponderzoekscholen, Vernieuwingsimpuls, Nationale Roadmap grootschalige onderzoeksfaciliteiten, topsectorenbeleid en recentelijk Zwaartekracht²⁸) telkenmale nadelig voor het domein MaGW uitpakte. De CSSW verwijst in dit verband ook naar de analyses die Klandermans maakte in zijn afscheidsrede *Het sturen van wetenschap: sociale wetenschappen in bedrijf* (2009).

In de bijlagen hebben wij cijfermateriaal opgenomen over de onderzoeksfte inzet per HOOP-gebied vanaf 2002, uitgesplitst naar geldstromen, het aantal dissertaties vanaf 2002 ook weer uitgesplitst naar HOOP-gebied incl. wetenschappelijke publicaties, en een overzicht van het aantal behaalde masters in de periode 2006–2007 tot 2012–2013.

Opvallend is de verhouding in omvang tussen de domeinen in termen van aantallen diploma's – als indicatie van de omvang van het onderwijs in de tweede cyclus van de master – en aantallen dissertaties – als indicatie van de derde cyclus van de PhD en de onderzoeksomvang in de eerste fase in de ontwikkeling van wetenschapper. In de laatste kolom van onderstaand overzicht is over de periode 2009–2012 het gemiddeld aantal promoties per 100 masterdiploma's aangegeven. De sectoren Economie, Recht, Taal & Cultuur en zeker ook Gedrag & Maatschappij blijven in dit opzicht achter bij de sectoren Landbouw, Natuur, Techniek, Natuur en Gezondheid. Aangezien promoties in Nederland uit één van de drie geldstromen gefinancierd worden, duidt dit andermaal op een achtergestelde positie van de gedrags- en maatschappijwetenschappen. De CSSW verwerpt hiermee in ieder geval voor het domein Gedrag & Maatschappij ook de suggestie dat er aan de Nederlandse universiteiten teveel gepromoveerd wordt (zie bijv. het manifest van *Science in Transition*, 2013). Het domein Gedrag & Maatschappij is bepaald geen 'promotiefabriek', ook al is het absolute aantal promoties nadrukkelijk gestegen.

Overigens is de commissie van mening dat de promotie in het domein Gedrag & Maatschappij ook gezien kan worden als een afgeronde opleiding die niet per se toegang hoeft te bieden tot een wetenschappelijke carrière aan de universiteiten. Juist bij het domein Gedrag & Maatschappij zijn er veel intermediaire organisaties waar gepromoveerden een positie als onderzoeker vinden.

HOOP	Masters					Promoties					
	2009-'10	2010-'11	2011-'12	2012-'13	Totaal	2009	2010	2011	2012	Totaal	Promoties / 100 masters
Landbouw	1009	1026	1375	1263	4673	195	205	196	229	825	18
Natuur	2080	2248	2564	2453	9345	602	654	637	672	2565	27
Techniek	3342	3553	3923	3741	14559	603	667	679	688	2637	18
Gezondheid	2028	2544	3144	3476	11192	1157	1200	1279	1394	5030	45
Economie	5519	6976	8309	7512	28316	132	180	205	200	717	3
Recht	4098	4602	5367	4126	18193	130	112	150	148	540	3
Gedrag & Maatschappij	7354	8166	9296	8362	33178	378	400	427	479	1684	5
Taal & Cultuur	3694	4351	5026	3935	17006	302	283	278	326	1189	7

28 Toekenningen zwaartekracht 2012–2013:

2012: Kankerbehandeling op maat (cancer genomics)

Grensverleggend klein (nanotechnologie)

Taal centraal (language in interaction)

Modelburgers of randfiguren (individual development)

Levensrecht nagmaakt (Functional Molecular Systems)

Wiskunde als sleutel (Theoretical Physics)

2013: Microben voor gezondheid en milieu (anaerobic microbiology)

Networks (wiskunde en informatica)

Chemical Immunology (ICI)

Verstorings van het systeem aarde: het lezen van het verleden om de toekomst te voorspellen (Earth System Science)

Integrated Nanophotonics

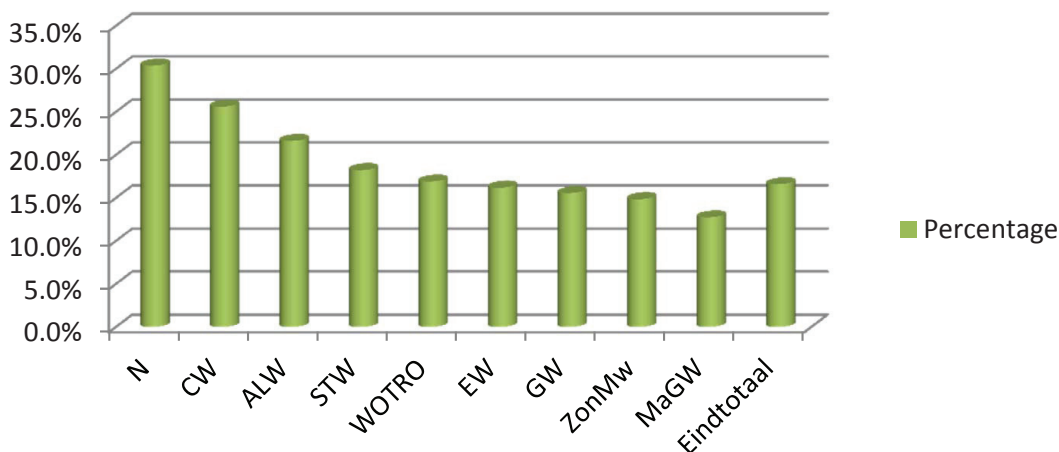
Multiscale Catalytic Energy Conversion

Kansen voor jonge onderzoekers

Na de promotie is het vervolgtraject in de wetenschap tot op zekere hoogte afhankelijk van de toekenningspercentages in de persoonsgebonden programma's, met name de Vernieuwingsimpuls. Hier ziet de CSSW een groot knelpunt. In nominale zin mag het gebied MaGW in de subsidie-instrumenten van NWO goed scoren vergeleken met de andere gebieden (ook in termen van de gelden die MaGW extern genereert), maar in relatieve zin (dus gekoppeld aan de omvang in fte van het domein Gedrag & Maatschappij) blijft het gebied ver achter met lage toekenningspercentages van resp. 12,7%, 9,9% en 11,8% voor VENI, VIDI en VICI in de jaren 2009–2013 (gemiddeld voor gehele VI 11,9%).²⁹

De CSSW wil hierbij nadrukkelijk stipuleren dat de te lage toekenningspercentages zeker niet te herleiden zijn op de kwaliteit van onderzoeker en voorstel. Integendeel, veel aanvragen van goede, gekwalificeerde jonge onderzoekers worden afgewezen om budgettaire redenen. En alhoewel een afwijzing niet per se fnuikend hoeft te zijn voor een verdere wetenschappelijke carrière, lijkt het erop dat in het gebied Gedrag & Maatschappij de doorstroom van jong talent stokt. Bovendien zijn er aanwijzingen dat bij zo'n laag toekenningspercentage in de finale beoordeling niet alleen criteria van kwaliteit van de onderzoeker gelden.³⁰

Toekenningspercentage VENI 2009-2013 (cijfers NWO)

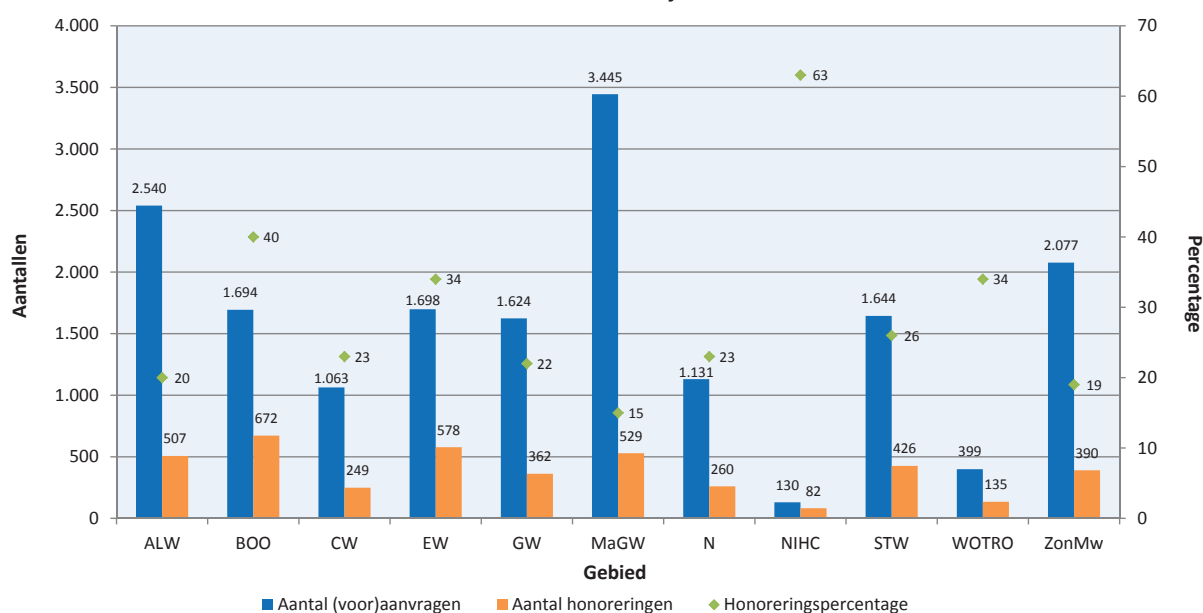

Dit geringe toekenningspercentage is ook bij een overzicht van de resultaten van alle subsidie-instrumenten over de periode 2010–2012 evident:

²⁹ Voorafgaand aan de Vernieuwingsimpuls is er het NWO-MaGW-programma *Onderzoekstalent*. Maar ook daar staat het aantal beschikbare promotieplaatsen niet in verhouding tot de belangstelling.

³⁰ Klandermans, 2009, p. 11.

Resultaten alle subsidie-instrumenten 2010 t/m 2012 (cijfers NWO)

Gebied	ALW	BOO	CW	EW	GW	MaGW	N	NIHC	STW	WOTRO	ZonMw	Totalen
Totaal aantal (voor)aanvragen NWO	2.540	1.694	1.063	1.698	1.624	3.445	1.131	130	1.644	399	2.077	17.445
Totaal aantal honoreringen NWO	507	672	249	578	362	529	260	82	426	135	390	4.190
Honoreringspercentage	20	40	23	34	22	15	23	63	26	34	19	24

Dit lage toekenningspercentage is terug te brengen op de nominale omvang van MaGW binnen de voor het onderzoek zo essentiële tweede geldstroom versus de hoge aanvraagdruk die weer samenhangt met de omvang van het gebied. In 2009 publiceerde de Technopolis Group een notitie *Aanvraagdruk NWO MaGW; Onderzoek naar oorzaak en achtergronden*. Het rapport formuleert de volgende samenvattende conclusie: 'De aanvraagdruk bij MaGW is groot, omdat het aantal onderzoekers in de eerste geldstroom relatief groot is. De pool van onderzoekers die NWO MaGW moet bedienen is groot. Temeer ook omdat zij veelal alleen bij NWO MaGW terecht kunnen. [...] Het relatief lage honoreringspercentage is mede een gevolg van de omstandigheid dat er voor de maatschappij- en gedragswetenschappen ten opzichte van andere domeinen te weinig geld beschikbaar is in de tweede geldstroom in verhouding tot de aantallen onderzoekers in de eerste geldstroom.'³¹ Om deze bewering te staven formuleerde men het begrip van het inverdiencapaciteit, de verhouding tussen het aantal onderzoeks-fte in de tweede geldstroom ten opzichte van onderzoeks-fte in de eerste geldstroom). Het rapport presenteerde daarbij een tabel die deze verhouding onderzoeks-fte WP2-WP1 in alfa, bèta en gamma 2002 en 2007 geeft:

	ALFA	GAMMA	BETA
2002	0,32	0,25	0,57
2007	0,48	0,29	0,63
2012	0,59	0,34	0,72

Uit deze tabel blijkt dat de inverdiencapaciteit van de gammawetenschappen in 2002 en 2007 een stuk lager ligt dan die van de geesteswetenschappen en ver achter blijft bij de bèta's. Mettertijd is die verhouding alleen maar nadeliger voor gamma-onderzoek geworden. De CSSW heeft deze cijfers

31 *Aanvraagdruk NWO MaGW; Onderzoek naar oorzaak en achtergronden*. Technopolis Group the Netherlands, 2009, p. 3.

bijgewerkt voor 2012 op basis van VSNU-cijfers over onderzoeksinzet in de eerste, tweede en derde geldstroom. Daaruit blijkt dat voor 2012 de percentages op resp. 0,59, 0,34 en 0,72 liggen; een lichte stijging voor de gammawetenschappen van naar 0,34 maar een duidelijke verslechtering van de relatieve positie van de gammawetenschappen t.o.v. de alfa- en bètasector ook al is de absolute omvang van de onderzoekssteun in het domein Gedrag & Maatschappij wel gestegen.

Daarbij komt nog dat een substantieel deel van het budget van NWO bestemd is voor de onderzoeksinstituten die onder verantwoordelijkheid van NWO functioneren. Daarmee is een bedrag van 90 miljoen gemoeid in 2015. En met uitzondering van het (relatief kleine) NSCR is het domein Gedrag & Maatschappij niet vertegenwoordigd in deze instituten.³² Dit geldt ook voor de instituten die onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van de KNAW vallen waarmee per jaar 100 miljoen is gemoeid. Overigens bestaat hier tot op zekere hoogte wel aansluiting met het domein Gedrag & Maatschappij via bijv. DANS, KITLV, NIAS.^{33,34}

Matchingsproblematiek onderzoek

Deze ontwikkelingen in de tweede geldstroom worden nog verslechterd doordat financiering in de tweede en soms derde geldstroom niet altijd de volledige (directe én indirecte) kosten van het onderzoek dekt waardoor matching nodig is vanuit de eerste geldstroom. Onder matching verstaan we 'dat deel van de integrale projectkosten (directe personele en materiële kosten, plus een opslag als dekking van de indirecte kosten) dat niet door betreffende subsidieverstrekker wordt gefinancierd. Het deel van de integrale kosten dat niet wordt gedekt vanuit de subsidieverstrekker moet op andere wijze (c.q. vanuit de eerste of overige geldstromen) worden gefinancierd door de universiteit.'³⁵ In het rapport *Uitkomsten feitenonderzoek Matchingsbehoefte op (Europese) onderzoekssubsidies* wordt berekend dat bij de niet-TU-universiteiten een matchingsbehoefte bestaat van gemiddeld 40% op NWO-projecten en 30% op EU-projecten. Er is dus sprake van een substantiële bijdrage uit de eerste geldstroom aan de dekking van of directe of indirecte kosten (of beide) van projecten die verworven worden in de tweede en derde geldstroom.

Op deze wijze wordt de eerste geldstroom onderzoek verder uitgeput om successen in de tweede en derde geldstroom te kunnen realiseren. Een toename van onderzoeksfinanciering in de tweede geldstroom zal de omvang van de eerste geldstroom en daarmee de ruimte voor het ongebonden onderzoek verder onder druk zetten. Wel heeft de minister inmiddels laten weten dat zij bereid is middelen beschikbaar te stellen om daarmee (een deel van de) matching bij EU-projecten te financieren. Maar hoe deze regeling ingezet gaat worden, is bij het schrijven van dit rapport nog niet bekend.

32 NWO-instituten zijn: Centrum Wiskunde & Informatica (CWI), FOM-Instituut AMOLF, FOM-Instituut DIFFER, FOM-Instituut voor Subatomaire Fysica NIKHEF, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), Netherlands Institute for Radio Astronomy (ASTRON), NIOZ Koninklijk Nederlands Instituut voor Zeeonderzoek, SRON Netherlands Institute for Space Research, Netherlands eScience Center (NLLeSC).

33 KNAW instituten zijn: Data Archiving and Networked Services (DANS), Fryske Akademy (FA), Huygens ING, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), Meertens Instituut, NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS), Centraalbureau voor Schimmelforming (CBS), Hubrecht Instituut voor Ontwikkelingsbiologie en Stamcelonderzoek, ICIN Netherlands Heart Institute (ICIN), Nederlands Herseninstituut, Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO), Spinoza Centre for Neuroimaging, Rathenau Instituut, Waddenacademie.

34 Zie ook Feiten en cijfers: De Nederlandse publieke onderzoeksinstituten, Rathenau Instituut, 2009.

35 Rapport *Uitkomsten feitenonderzoek matchingsbehoefte op (Europese) onderzoekssubsidies*, 2014.

Investering in onderzoeksinfrastructuur en big data

Grote delen van de sociale wetenschappen ontwikkelen zich steeds meer in de richting van een bètawetenschap (bijv. gedragsonderzoek gekoppeld aan de Life sciences, maatschappijwetenschappelijk en geografisch onderzoek gekoppeld aan bètadisciplines op het terrein van milieuvraagstukken) met een groeiende behoefte aan investeringen in laboratorievoorzieningen voor experimenteel onderzoek met computertaken, EEG, fMRI en andere psychofysiologische metingen met ondersteunend technisch gekwalificeerd personeel. Er wordt in de sociale wetenschappen in toenemende mate gebruik gemaakt van kostbare infrastructuur (bijvoorbeeld voor biologische en neurowetenschappelijke benaderingen, of computational modelling in de gedrags- en maatschappijwetenschappen. Vooralsnog ontbreekt structureel geld hiervoor.

Een ontwikkeling die hier nauw mee samenhangt, is onderzoek gekoppeld aan en gebruik makend van big data (bijv. enorme datasets inzake sociale interacties op sociale netwerken, consumentengedrag, gezondheidsgedrag, sociaal-economische data, etc.). Op Europees niveau wordt door het *European Strategy Forum on Research Infrastructure* (ESFRI) een aantal dataprogramma's binnen het domein Social Sciences and Humanities gecoördineerd (CESSDA (Consortium of European Social Science Data Archives), European Social Survey, SHARE (A data Infrastructure for the socio-economic analysis of ongoing changes due to population ageing), CLARIN (The Common Language Resources and Technology Infrastructure) en DARIAH (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities)).

Zowel ten aanzien van de investeringen als het up-to-date houden van infrastructuur van laboratorievoorzieningen en een deugdelijke infrastructuur in het toegankelijk maken van big data bepleit de CSSW daarom een bekostigingsmodel waarbij het verschil met bekostiging van de bètawetenschappen verkleind wordt. Tegelijkertijd zal de sector hierbij ook een nationale en internationale regie moeten voeren om middelen die nationaal en internationaal beschikbaar komen zo optimaal mogelijk te besteden.

Daarnaast adviseert de CSSW om met betrekking tot de klinische opleidingen en onderzoek te komen tot een werkplaatsfinanciering zoals gebruikelijk is bij de academisch ziekenhuizen en diergeneeskunde. Immers, in het kader van de klinische opleidingen beschikken veel faculteiten over een ambulatorium, een GGZ-werkplaats met noodzakelijke en toegevoegde waarde voor onderwijs en onderzoek. Dit kan in het huidige bekostigingsmodel alleen maar gefinancierd worden uit de onderwijs- en onderzoeksmiddelen.

BEELDVORMING

Tegenover de objectieve cijfers die gehanteerd kunnen worden als indicatoren van de hoge kwaliteit van het onderzoek, staat dat het domein er onvoldoende in slaagt om deze hoge – ook internationaal erkende – wetenschappelijke kwaliteit ook uit te dragen, bijvoorbeeld door nationaal en internationaal bijzondere prestaties van zijn wetenschappers te belichten in prijzen, awards binnen het eigen domein, of door consequenter en pro-actiever prijzen, nationaal en internationaal, behaald door sociale wetenschappers onder de aandacht van het publiek te brengen.

GENDER

Tegenover een instroom van 68,5% vrouwen bij de studenten in het domein Gedrag & Maatschappij staat bij promovendi een aandeel van 66% vrouwen, bij de UD's 48% vrouwen, bij de UHD's 36% vrouwen en bij de hoogleraren een aandeel van 25% vrouwen. Het glazen plafond blijkt nog intact. Hiermee steekt het domein Gedrag & Maatschappij in de hogere academische posities nog steeds positief af bij het

landelijke gemiddelde (resp. 36% vrouwen bij de UD's, 22% bij de UHD's en 16% bij de hoogleraren³⁶). Als we de cijfers vergelijken met die van 2008 kunnen we met het rapport *Monitor Vrouwelijke hoogleraren 2012* constateren: 'het glazen plafond wordt dunner'. Tegelijkertijd blijft het een uitdaging voor het domein om de groei van het aandeel vrouwen in de hogere academische posities verder te versterken. Horizon 2020 stelt ook duidelijke eisen aan genderbalans in onderzoeksteams.

De CSSW voegt hier echter aan toe dat 'gender' meer is dan het kwantitatief tellen van het aantal vrouwen. Gendersensitiviteit en aandacht voor sekseverschillen in onderzoek zullen de kwaliteit van dit onderzoek, zeker in de gedrags- en maatschappijwetenschappen, kunnen versterken.

INTERNATIONALE STAF

Onderwijs en in nog sterkere mate onderzoek internationaliseren in een steeds hoger tempo. Uit cijfermateriaal van de VSNU blijkt dat het nieuwe wetenschappelijke personeel sinds 2007 in toenemende mate uit het buitenland afkomstig. Dit geldt met name voor de promovendi en de universitair docenten, maar in veel mindere mate voor UHD's en hoogleraren. Deze ontwikkeling is het sterkst bij de technische, de natuurwetenschappelijke en de economische sectoren, waar relatief veel medewerkers uit China, India, Azië algemeen en het Midden-Oosten afkomstig zijn. Het domein Gedrag & Maatschappij blijft hierbij relatief achter. In dit domein zijn relatief veel medewerkers uit België en Duitsland afkomstig. Met een aantal landen, zoals UK, USA en Zwitserland, kan Nederland alleen al in termen van salaris moeilijk concurreren.

Ook hier gaat het de CSSW niet om cijfers als zodanig maar om de internationale uitstraling en inbedding die ook gereflecteerd zou moeten zijn in de wetenschappelijke staf.

DIVERSITEIT

De universiteiten en daarmee ook de faculteiten in het domein Gedrag & Maatschappij zijn in termen van de samenstelling van de populatie van de staf noch van de studenten bepaald geen afspiegeling van de Nederlandse samenleving. Wel is er bij de studentenpopulatie een groei van de instroom van studenten van niet-westers allochtone herkomst. De instroom in het hoger onderwijs vanuit de niet-westers allochtone populatie is het sterkst in het HBO. Percentueel nemen de vrouwen uit de niet-westers allochtone populatie het grootste deel van de stijging voor hun rekening.

De CSSW pleit voor activiteiten die erop gericht zijn om allochtone studenten goed te begeleiden, ook in de doorgroei naar promotie en een verdere academische carrière. Een mooi voorbeeld was het NWO-programma *Mozaïek* waarmee een aantal afgestudeerden de kans kreeg om door te gaan in een promotietraject. Helaas is dit programma in 2012 beëindigd.

ZORGVULDIGE EN INTEGERE WETENSCHAP

De CSSW meent dat de kwaliteit van het onderwijs en onderzoek ook een graadmeter dient te zijn van de mate waarin de wetenschap zorgvuldig en integer wordt uitgevoerd. Recente fraudegevallen in de diverse disciplines hebben grote schade toegebracht aan de reputatie van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek.

³⁶ VSNU-WOPI tabellen 2013.

De CSSW onderstreept de uitgangspunten van ‘zorgvuldige en integere wetenschap’ zoals omschreven in het KNAW-rapport *Zorgvuldig en integer omgaan met wetenschappelijke onderzoeksgegevens* uit 2012 (met name transparante opslag en toegankelijkheid van data, aandacht voor zorgvuldige en integere wetenschap in het onderwijs (bachelor, master en PhD)).

Wetenschappelijke integriteit is vanzelfsprekend een essentieel onderdeel van dit concept maar zorgvuldige wetenschap wil meer zijn. De CSSW meent dat gestreefd moet worden naar een meer kwalitatieve benadering van het meten van de kwaliteit van onderzoek en onderwijs. De afgelopen jaren is teveel vastgehouden aan kwantiteit en kwantitatief gedefinieerde parameters om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek te meten. Nationaal maar ook internationaal lijkt consensus te groeien dat de publicatiedruk te ver is doorgeschoten en ten koste gaat van de werkelijke kwaliteit van het onderzoek.

Zorgvuldige wetenschap veronderstelt een zorgvuldige opleiding van studenten en een zorgvuldige en transparante praktijk van onderzoek. Mede vanwege de maatschappelijke invloed van sociaalwetenschappelijk onderzoek en de betekenis van de resultaten van gedragsonderzoek voor de klinische en pedagogische praktijk is het in het domein Gedrag & Maatschappij van belang dat er zorgvuldig gewerkt wordt en op een integere manier gerapporteerd en geadviseerd wordt.

Inmiddels wordt er in DSW-verband gewerkt aan standaardisering van dataprotocolen en ethische toetsingscommissies. Er wordt veel aandacht geschonken aan wetenschappelijke integriteit in het onderwijs en de onderzoekersopleiding. Deze ontwikkeling moet met kracht doorgezet worden, bij voorkeur samen met andere disciplineorganen in het domein Gedrag & Maatschappij. Uiteindelijk bepaalt betrouwbaarheid *van* de wetenschap het vertrouwen van de samenleving *in* de wetenschap.³⁷ Kwaliteit van wetenschap is nauw verbonden met de maatschappelijke verantwoording en verantwoordelijkheid van wetenschap.

SWOT: KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS EN ONDERZOEK

Strengths

- ▶ **Samenhang** onderwijs–onderzoek;
- ▶ **Traditie** van goed beoordeelde disciplines met een eigen body of knowledge in het domein Gedrag & Maatschappij;
- ▶ Erkende (**basis**)kwaliteit van het onderwijs (met uitstekend beoordeelde researchmasters);
- ▶ Jaarlijkse uitstroom van hooggekwalificeerde **kenniswerkers** (die werk vinden en relevante expertise meenemen naar posities in de samenleving);
- ▶ Internationaal erkende **kwaliteit** van het onderzoek;
- ▶ **Interdisciplinaire** samenwerking binnen het domein Gedrag & Maatschappij;
- ▶ Interdisciplinaire samenwerking met **andere wetenschapsdomeinen**;
- ▶ **Internationalisering** van het onderzoek.

Opportunities

- ▶ Ontwikkeling **Europese domein Social Sciences and Humanities** in het kader van Horizon 2020 en de groeiende aandacht van gedrags- en maatschappijwetenschappers voor de mogelijkheden van onderzoek in het kader van Horizon 2020;

³⁷ Hoeveel vertrouwen hebben Nederlanders in wetenschap? WRR–Rathenau, 2013.

- ▶ Vermindering van beheerslast door **instellingsaudits**;
- ▶ Versterking landelijke samenwerking en **bestuurskracht** binnen het HOOP-gebied Gedrag & Maatschappij op een aantal strategische onderdelen;
- ▶ Ontwikkelen van een **tweejarige bekostigde master** met voldoende ruimte voor disciplinaire én interdisciplinaire verdieping, onderzoekservaring, internationalisering, stage en/of werkervaring als voorbereiding op de arbeidsmarkt;
- ▶ Ontwikkelen van **selectieve tweejarige bekostigde masteropleidingen in de klinische sector** (die geïntegreerd zijn met een daarop aansluitende verkorte éénjarige postdoctorale opleiding leidend tot registratie als gezondheidszorgpsycholoog) conform gangbare Europese opleidingstrajecten op dit gebied;
- ▶ Versterking van nationale afstemming bij de **onderzoekersopleidingen**;
- ▶ Mogelijkheden om kwaliteit door middel van **prijzen, awards, wetenschapsjournalistiek** binnen het eigen domein etc. te laten zien.

Weaknesses

- ▶ De vigerende **bekostigingssystematiek** (heeft tot gevolg dat de grote toename in studenten in het domein Gedrag & Maatschappij niet heeft geleid tot een naventante toename in de onderzoeksfinanciering);
- ▶ **Eénjarige master** (geeft te weinig mogelijkheden voor verdieping discipline, onderzoekservaring, stage en/of voorbereiding arbeidsmarkt, internationalisering, opleiding in de klinische vakken);
- ▶ Te beperkte **doorstroom** van researchmasters naar PhD-programma;
- ▶ Te beperkte doorstroom van **vrouwen** naar de hogere academische posities, met name UHD en professoraat;
- ▶ Te beperkte doorstroom van **allochtonen** naar de hogere academische posities, met name UHD en professoraat;
- ▶ In het domein Gedrag & Maatschappij – en in een breder verband de gammawetenschappen – is de bestuurlijke verantwoordelijkheid en regie onvoldoende transparant georganiseerd.

Threats

- ▶ **Studentgebonden onderwijsfinanciering** met steeds teruglopende financiering per student;
- ▶ Uitputting eerste geldstroom vanwege **matchingsproblematiek**;
- ▶ Relatief slechte uitgangspositie sociale wetenschappen in de **tweede geldstroom**;
- ▶ Sociale wetenschappen zijn marginaal vertegenwoordigd in **KNAW en NWO-instituten**;
- ▶ **Externe sturing** met daaraan gekoppelde financiering die leidt tot een verder verslechterende positie van sociale wetenschappen;
- ▶ Achterblijvende bekostiging voor toenemende behoefte aan **laboratoriuminfrastructuur** als gevolg van toenemend bètakarakter in met name de gedragswetenschappen;
- ▶ Onvoldoende infrastructurele voorzieningen voor het werken met **big data**;
- ▶ Te sterke nadruk op thematische, dan wel persoonsgebonden programma's in combinatie met een marginale **vrije competitie**;
- ▶ Bij de omvang van het domein achterblijvende NWO-gelden met als gevolg een achterblijvende inverdiencapaciteit;
- ▶ Te beperkte **carrièremogelijkheden** voor studenten met research-interesse (promovendi en postdocs).

IV

MAATSCHAPPELIJKE VERANTWOORDING EN VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN

Is het leveren van een sluitend bewijs van de stelling van Fermat of het ontcijferen van het vroeg-Minoïsche lineair B schrift maatschappelijk relevant? Nee, indien men een direct verband wil leggen met een kwantificeerbare economische opbrengst. Ja, indien men zich realiseert dat de welvaart en stabiliteit van de moderne open samenleving uiteindelijk berusten op de inzichten die zij verwierf door wetenschappelijk onderzoek dat, door nieuwsgierigheid gedreven, de grenzen van ons weten aftast en verlegt. Samenlevingen die daartoe ruimte en stimulans bieden, scheppen een maatschappelijk klimaat dat talent prikkelt en aantrekt. Zo'n klimaat stimuleert een welvaarts-groei.

“Trust, but verify”, het eerste rapport van de Meta Evaluatie Commissie Kwaliteitszorg Wetenschappelijk Onderzoek, 2007, p. 7.

In hoofdstuk III stond de vraag centraal *doet de wetenschap, in casu de sociale wetenschappen, de dingen goed?* In dit hoofdstuk staat de vraag centraal *doet de wetenschap, i.c. onderwijs en onderzoek binnen het domein Gedrag & Maatschappij de goede dingen (voor onze samenleving)?* Hoe zijn de sociale wetenschappen aanwezig *in* en *voor* de samenleving (*science in society* en *science for society*) en hoe kan deze positie versterkt worden? Het gaat hier om het kwaliteitsdomein maatschappelijke relevantie zoals gedefinieerd in het rapport van de KNAW *Naar een Raamwerk voor de Kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek* (2013).

VERANTWOORDELIJKHEID JEGENS DE SAMENLEVING IN HISTORISCH PERSPECTIEF: VAN VALORISATIE NAAR IMPACT

Dit rapport is begonnen met de verwijzing naar de HOAK-notitie over Hoger Onderwijs Autonomie en Kwaliteit uit 1985. Autonomie veronderstelt dat de sector verantwoording aflegt over de kwaliteit van het onderwijs en het onderzoek maar tegelijkertijd veronderstelt deze autonomie ook verantwoording en verantwoordelijkheid van het onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij jegens de samenleving. Deze verantwoordelijkheid jegens de samenleving is sinds jaar en dag als volgt vastgelegd in de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek:

Artikel 1.3. Instellingen voor hoger onderwijs

1. Universiteiten zijn gericht op het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek. In elk geval verzorgen zij initiële opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs, verrichten zij wetenschappelijk onderzoek, voorzien zij in de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper en dragen zij kennis over ten behoeve van de maatschappij.

5. De universiteiten, levensbeschouwelijke universiteiten, hogescholen en de Open Universiteit schenken mede aandacht aan de persoonlijke ontplooiing en aan de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

Het overdragen van kennis ten behoeve van de maatschappij en de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef hebben sinds het verschijnen van deze termen in de wetgeving voor het hoger onderwijs telkens weer nieuwe vertalingen gevonden die nauw samenhangen met de maatschappelijke ontwikkelingen. Voor een deel hebben we deze ontwikkelingen in hoofdstuk II de revue laten passeren. Een dominant thema in de afgelopen jaren is de bijdrage van onderwijs en onderzoek aan de ontwikkeling van de *kenniseconomie* en het daaraan gekoppelde begrip ‘valorisatie’.³⁸ De term valorisatie heeft aanleiding

³⁸ In het Wetenschapsbudget 2004 wees de toenmalige minister van Onderwijs, Maria van der Hoeven, op de maatschappelijke rol van de universiteiten en gebruikte ze voor het eerst de term valorisatie als ‘het in economische waarde omzetten van de resultaten van onderzoek’.

gegeven tot veel discussie en onenigheid. Inmiddels is de definitie van valorisatie verbreed tot 'Het proces van waardecreatie uit kennis, door kennis geschikt en/of beschikbaar te maken voor economische en maatschappelijke benutting en geschikt te maken voor vertaling in concurrerende producten, diensten, processen en nieuwe bedrijvigheid'. Deze definitie is geformuleerd door de stuurgroep Onderzoek en Valorisatie van de VSNU (2012).

De CSSW is van mening dat het concept valorisatie nog steeds te zeer gelijkgeschakeld wordt met economische en zelfs puur financiële waarde. Onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij leveren zonder enige twijfel economische waarde aan de samenleving (denk alleen al aan het inzetten van sociaalwetenschappelijke experts en expertise in gezondheidszorg en onderwijs) maar toch prefereert de CSSW het ruimere concept *impact* dat internationaal steeds gangbaarder wordt met betrekking tot de sociale wetenschappen, en dit gecombineerd met het begrip *kenniscirculatie* zoals dat onlangs in het WRR-rapport *Naar een lerende Economie* een prominente positie kreeg.³⁹ Het verschaft het onderwijs en onderzoek ook de tijd die het nodig heeft om zich op verantwoorde wijze te ontwikkelen. En daarbij volgt het ook nadrukkelijk het concept dat als een rode draad door *Horizon 2020* loopt: *Responsible Research and Innovation*.

HUMAN DOMINATED SYSTEMS

In een belangwekkende publicatie van begin 2014 *The Impact of the Social Sciences: How Academics and Their Research Make a Difference* spreken de auteurs over 'human dominated systems'.⁴⁰ Daarmee krijgen de sociale wetenschappen een extra verantwoordelijkheid naar de samenleving toe. Juist de integratie van gedrag en maatschappij op micro-, meso- en macroniveau bij de maatschappelijke uitdagingen is het 'unique selling point' van het domein Gedrag & Maatschappij. Sociale wetenschappen hebben impact omdat zij zich deels bezighouden met het zoeken naar, en vaststellen van wetmatigheden, bijv. bij gedrag van mensen en groepen, sociale processen, het handelen en denken van mensen, en deels met het begrijpen en duiden van de wereld om ons heen.

De CSSW heeft in het hoofdstuk over kwaliteit al wel gewezen op de relatie tussen discipline en interdisciplinariteit. Interdisciplinair werken veronderstelt een hoog ontwikkelde (sub)discipline. Tegelijkertijd ontwikkelt een discipline zich vaak in interactie met andere disciplines. De CSSW is zich bewust van het feit dat niet elke onderzoeker in dit veld zich in de eerste plaats wil laten leiden door de mogelijke toepassing van zijn of haar onderzoek. Onderzoekers ervaren soms spanning tussen een intrinsiek academisch gemotiveerde wetenschapsagenda en een maatschappelijk gestuurde wetenschapsagenda. De CSSW meent dat de vertaling van de wettelijk vastgelegde maatschappelijke rol van het hoger onderwijs in termen van impact de ruimte biedt om deze spanning beter te reguleren. In het vervolg gaat de CSSW in op de vraag op welke wijze de sociale wetenschappen dan 'impact' hebben op de samenleving waar zij deel van uitmaken (lokaal, nationaal en globaal).

39 De CSSW wil *Impact* van de sociale wetenschappen definiëren zoals in de UK in het *Research Excellence Framework* gedaan wordt: impact is defined as an effect on, change or benefit to the economy, society, culture, public policy or services, health, the environment or quality of life, beyond academia (Impact in Research Excellence Framework. Part 3 Section 3: Impact template and case studies (REF3a/b)).

40 Zie: *The Impact of the Social Sciences: How Academics and Their Research Make a Difference* door Simon Bastow, Jane Tinkler en Patrick Dunleavy. Sage, 2014.

IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: KENNISONTWIKKELING EN KENNISOVERDRACHT⁴¹

Nieuwe werknemers

In de opleidingen binnen het domein Gedrag & Maatschappij worden jonge mensen opgeleid voor posities in de samenleving. Alhoewel het werkgelegenheidsperspectief op dit moment onder druk staat als gevolg van de economische crisis van de afgelopen jaren, vindt nog steeds een overgrote meerderheid van deze afgestudeerden binnen een redelijke termijn een baan. Deze hoog generiek (academisch) gekwalificeerde *kenniswerkers* betekenen een enorme (maar moeilijk te kwantificeren) economische waarde in de samenleving. Zij vinden werk in banen waar zij profiteren van een academische, minder beroepsgeoriënteerde maar meer generieke opleiding in de sociale wetenschappen. Het domein Gedrag & Maatschappij voldoet daarmee nadrukkelijk aan een vraag vanuit de arbeidsmarkt.

Daarnaast verzorgen sommige opleidingen onderwijs dat de studenten voor specifieke beroepen opleidt met aandacht voor specifieke arbeidsmarktrelevantie, zoals bijv. in het veld van de gezondheidszorg waar de kwaliteit van de zorg nauw samenhangt met de kwaliteit van de klinische opleidingen (scientist practitioner). De sociale wetenschappen hebben daarmee met hun onderwijs en onderzoek een cruciale impact op de stand van de zorg in onze samenleving in de brede zin van het woord.

Er is sprake van een sterk dynamiserende arbeidsmarkt die voortdurende nieuwe vaardigheden vraagt van de nieuwe binnenkomers op deze markt. In toenemende mate worden 21ste eeuwse vaardigheden als ICT-geletterdheid, probleemoplossingsvaardigheden, kritisch denken, creativiteit en sociale competenties gevraagd.⁴² Er is sprake van een keten van onderwijs vanaf het basisonderwijs tot aan de universiteiten om de studenten deze vaardigheden in het onderwijs te laten ontwikkelen. Daartoe moeten de curricula, ook binnen het domein Gedrag & Maatschappij, voortdurend herijkt worden in termen van relevantie. Inbreng vanuit de verschillende werkvelden (zoals GGZ, Onderwijs, etc.) is daarbij essentieel. Op die manier wordt ook de impact van de sociale wetenschappen voortdurend herijkt.

Nieuwe burgers

Langs de lijn van het onderwijs levert het domein Gedrag & Maatschappij nog een andere niet te onderschatten maar moeilijk in economische termen te vatten bijdrage. Academisch onderwijs is ook gericht op de socialisatie en persoonlijkheidsvorming van studenten, zeker ook in het domein van Gedrag & Maatschappij, zodat zij in staat zijn om kritisch te reflecteren op de samenleving waar zij deel van uitmaken. Deze reflectie op, inzicht in, en verbondenheid met de ons omringende samenleving, ook internationaal, is een diepgaande verrijking die zich niet eenvoudigweg laat 'uitbetalen'.

Debat, reflectie en communicatie

Onderzoekers in het domein Gedrag & Maatschappij kunnen bij uitstek bijdragen aan het publieke debat en reflectie (in sociale media en opiniërende bladen en kranten). Deze bijdragen vertegenwoordigen een grote maatschappelijke en culturele waarde in de samenleving. Dit veronderstelt wel gerichte inzet van de sector op het versterken van de beeldvorming inzake de kwaliteit, relevantie en zorgvuldigheid van het sociaalwetenschappelijk onderzoek in Nederland.

41 Hiermee groeperen we de voorbeelden van de beoordelingscriteria voor maatschappelijke relevantie zoals gegeven in de notitie *Naar een Raamwerk voor kwaliteitsbeoordeling*. Voor de volledige lijst van voorbeelden verwijzen we naar de bijlagen bij dit rapport.

42 Zie *Een eigentijds Curriculum*, Advies Onderwijsraad, 2014

We leven in een kennissamenleving met snelle sociale media. Dat betekent dat resultaten van wetenschap snel en breed verspreid kunnen worden, maar deze snelheid brengt ook risico's met zich mee. Hier schuilt een probleem voor de sociale wetenschappen. Dikwijls lijkt juist op dit terrein de 'lekenexpertise' in termen van de ervaringsexpertise sterk ontwikkeld: "eigenlijk zijn we allemaal wel sociale wetenschapper". Hier is het concept van *zorgvuldige en integere wetenschap* op z'n plaats; wetenschap die kiest voor eerlijke vraagstelling, methodologische zuiverheid en transparantie, die niet wijkt voor taboes, maar ook niet vervalt tot politieke correctheid of tot horigheid aan economische of politieke belangen. Op deze manier kunnen de sociale wetenschappen zich in maatschappelijke debatten mengen op basis van wat onderzoek daadwerkelijk heeft uitgewezen.

Websites als www.kennislink.nl en www.socialevraagstukken.nl en het experiment van een aantal Britse en Australische universiteiten om een eigen wetenschapsmagazine *The Conversation* uit te brengen, leveren waardevolle bijdragen maar lijken dikwijls te zeer aanbod- en daarmee zendergestuurd en juist hier is het begrip kenniscirculatie van toepassing en waardevol. Wetenschapscommunicatie is geen eenrichtingsverkeer van zender naar ontvanger maar zal tevens impact moeten hebben op de agenda's van de onderzoekers.

Een belangrijke taak van wetenschapscommunicatie binnen het domein Gedrag & Maatschappij zal met name gericht moeten zijn op de communicatie hoe het wetenschapsbedrijf eigenlijk werkt en waarom er geen 'panklare' oplossingen voorhanden zijn. Met name fundamenteel onderzoek als kerntaak van universitair onderzoek is niet een zaak van het genereren van nieuwe 'feiten' maar leidt tot nieuwe vraagstellingen en daarmee tot een essentiële onzekerheid.⁴³ Het is ook de verantwoordelijkheid van de sector zelf om aan de samenleving te verduidelijken dat zorgvuldig en integer onderzoek en het genereren van onderzoeksresultaten die zinvol toegepast kunnen worden, tijd kost.

IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: KENNISCIRCULATIE EN INTERMEDIAIRE MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

In *Lerende economie* wordt het volgende opgemerkt over types van universiteiten in Nederland: 'De universiteit kan verschillende rollen aannemen. In het voorgaande kwam al de tegenstelling tussen de traditionele onderwijs- en onderzoeksuniversiteit ('nuttige kennis is toeval') en de ondernemende universiteit (met nadruk op ondernemerschap, patenten en spin-offs) aan de orde, inclusief alle tussenvarianten die op dit moment vorm krijgen. Er is echter een derde vorm: de netwerkuiversiteit. Dit is de universiteit die zich onderscheidt door zich langdurig en intensief te verbinden met allerlei bedrijven en organisaties in de omgeving.'⁴⁴ Het domein Gedrag & Maatschappij is zeker onderdeel van een klassieke onderwijs- en onderzoeksuniversiteit. Tegelijkertijd kent dit domein veel potentie als bijdrage aan het functioneren van een *netwerkuiversiteit* (zoals overigens al in 1994 werd betoogd in een publicatie over de zgn. *Mode 2* kennisontwikkeling in sociale netwerken tegenover de *Mode 1*, de klassieke universiteit).⁴⁵

Het domein Gedrag & Maatschappij is in de gelukkige omstandigheid dat er sprake is van een veelheid aan 'intermediaire' kennisinstellingen zoals *NIVEL* (Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg), *NJI* (Nederlands Jeugd Instituut), *Trimbos* (Landelijk kennisinstituut voor geestelijke

43 Zie bijv. Huib Dijkstra en Rob Hagendijk (red.), *Onzekerheid troef; Het betwiste gezag van de wetenschap*. Amsterdam, 2011.

44 Naar een lerende economie, 2013, p. 246.

45 Michael Gibbons, Camille Limoges, Helga Nowotny, Simon Schwartzman, Peter Scott, & Martin Trow (1994). *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

gezondheidszorg, verslavingszorg en maatschappelijke zorg), *Verweij Jonker Instituut* (Onderzoek naar maatschappelijke vraagstukken), *Movisie* (landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale veiligheid), *SLO* (Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling), *RIVM* (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu), etc.

Ook is er een aantal intermediaire organisaties die zich dicht bij het politieke veld bevinden zoals het Centraal Planbureau, het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Planbureau voor de Leefomgeving, het Centraal Bureau voor de Statistiek, die een essentiële rol naar overheid en samenleving toe vervullen in de datavoorzieningen, advisering etc. Daarnaast is er ook sprake van een grote commerciële sector zoals advies (zoals bijv. McKinsey, Twijnstra Gudde, Berenschot, etc.), marktonderzoek (in organisaties zoals Motivaction, TNS, NIPO), etc. Deze instellingen nemen veel afgestudeerden uit het domein Gedrag & Maatschappij af en hebben hun onderzoek ook sterk verknoopt met maatschappelijke ontwikkelingen.

Naast deze kennisinstellingen en instellingen die zich bezighouden met het verzamelen van data, zijn er veel organisaties in de publieke ruimte die werkzaam zijn op gebieden die van groot belang zijn voor de sociale wetenschappen, zoals bijv. GGZ-instellingen. Niet alleen zijn deze instellingen ‘afnemers’ van de afgestudeerden, maar deze instellingen hebben ook veel kennis en data vanuit de praktijk die weer relevant zijn voor het onderzoek en onderwijs.

De interactie met deze instellingen is van strategisch belang voor de docenten en onderzoekers in het domein Gedrag & Maatschappij. Als zodanig zijn deze instellingen nauw betrokken bij de articulatie van de maatschappelijke onderzoeksvragen die vervolgens weer input voor de wetenschapsagenda's zijn. Onderzoekers aan de universiteiten moeten zich realiseren dat er geen alleenrecht op onderzoek binnen de academie is en doen er goed aan om zoveel mogelijk samen te werken met deze organisaties. Het universitaire onderzoek lijkt vaak meer gericht op het oordeel van het internationale forum, terwijl de niet-universitaire instellingen eerder gericht zijn op de nationale (maatschappelijke en klinische) fora. Tegelijkertijd willen deze organisaties wel voldoen aan de eisen van het wetenschappelijk forum om zo met gezag hun maatschappelijke rol te kunnen vervullen. Met deze interactie – ook in de vorm van personele unies – krijgt de kenniscirculatie een zinvolle invulling.

De relaties met de maatschappelijke organisaties zijn ook instrumenteel in het herijken van het curriculum van bacheloropleidingen en masterprogramma's. De maatschappelijke organisaties vormen immers het werkveld voor de afgestudeerden en op die manier kunnen de curricula relevant en op de arbeidsmarkt gericht blijven. Op die manier bereikt de sector Gedrag & Maatschappij een vorm van ‘kennisontwikkeling gebaseerd op samenspraak, waarbij maatschappelijke vragen aanleiding vormen tot wetenschappelijke vraagstellingen, en waarbij in de wetenschap vigerende kennis aan verschillende partijen in de samenleving ter beschikking wordt gesteld – waarbij alle mogelijke disciplines een rol kunnen spelen, van materiaalkunde tot sociale psychologie’.⁴⁶

IMPACT VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN: NATIONALE EN INTERNATIONALE ONDERZOEKSAGENDA('S)

Een essentieel onderdeel van de verantwoording aan de samenleving is de mate waarin het onderzoek van het domein Gedrag & Maatschappij deel uitmaakt van, en ingebed is in de nationale en internationale

⁴⁶ Naar een lerende economie, p. 254.

onderzoeksagenda's. Door het vormgeven en uitvoeren van onderzoeksagenda's genereren de sociale wetenschappen – samen met collegae uit andere wetenschapsgebieden – relevante kennis en inzichten en dragen zij bij aan het helpen oplossen van maatschappelijke uitdagingen op nationaal, Europees en mondiaal niveau, op het gebied van bijvoorbeeld arbeidsmarkt, bestuur, burgerschap, gezondheid, jeugd en gezin, identiteit, immigratie en integratie, milieu, onderwijs, ongelijkheid, stedelijke problematiek, veiligheid, criminaliteit, vergrijzing, zorg, leiderschap, organisatie, communicatie incl. bijdrage van sociale wetenschappen aan technologisch gedreven innovaties.

Vanuit de inhoudelijke beschrijving van het domein Gedrag & Maatschappij is het inmiddels praktijk dat onderzoekers in dit domein zich actief tonen in het invullen van een onderzoeksagenda, hetzij op het niveau van een individuele instelling (de profilering en focus en massa op de lokale universiteit), hetzij een nationale en/of internationale onderzoeksagenda rond maatschappelijke en/of technologische thema's. Onderzoekers en bestuurlijk verantwoordelijken van het domein Gedrag & Maatschappij tonen zich in NWO-verband actief in onderzoeksprogrammering. Dit proces moet dan wel transparant zijn om zo actieve inbreng van de onderzoekers zelf te hebben en daarmee draagvlak te verwerven en op die manier een zinvolle dialoog tussen onderzoekers en NWO-MaGW te realiseren. Voorstellen van NWO Maatschappij- en Gedragswetenschappen (MaGW) om 'Transformations' en 'Resilient societies' als uitgangspunten voor onderzoeksprogrammering te nemen, 'waarbij de interacties van sociale en natuurlijke systemen in flexibele configuraties inter- en transdisciplinair kunnen worden ingezet bij onderzoek naar de diverse wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken op het terrein van Gezondheid, Voedsel, Water, Energie, Materialen, Klimaat, Transport, Verstedelijking, Veiligheid' behoeven nog veel toespitsing maar kunnen voor het domein Gedrag & Maatschappij een uitdagende onderzoeksparaplu zijn.

Daarmee wordt ook nadrukkelijk aangesloten bij de Societal Challenges zoals die in EU-verband zijn geformuleerd: (1) Health, demographic change and wellbeing, (2) Food security, sustainable agriculture and forestry, Water research, (3) Secure, clean and efficient energy, (4) Smart green and integrated transport, (5) Climate action, resource efficiency and raw materials, (6) Inclusive, Innovative and Reflective Society, (7) Security, protecting freedom and security of Europe and its citizens. Bij de voorbereiding van Horizon 2020 werd gesproken over de reikwijdte van de inbreng van Social Sciences and Humanities: 'Research and technology provide many answers to the challenges we face, but technological fixes alone aren't enough to solve our major, complex problems. A knowledge society needs to know itself, and the social sciences and humanities are the keys to this. [...] Horizon 2020 defines six major societal challenges – soon to be seven, at the request of the European Parliament. The Social Sciences and Humanities, in all their various disciplinary guises, will be firmly embedded in all the challenges. "Embedding" means that the Social Sciences and Humanities can make their contribution where they are most needed. It means that they can provide the necessary knowledge and understanding to tackle the challenges. It means that the social, political and human aspects are not forgotten alongside the technological aspects.'⁴⁷ Onderzoekers in het domein Gedrag & Maatschappij zouden niet alleen moeten focussen op het thema dat dicht bij het domein ligt, i.c. Inclusive, Innovative and Reflective Society, maar ook de mogelijkheden moeten exploreren om sociaalwetenschappelijk onderzoek te verbinden aan de andere Challenges (waar ook meer financiële middelen voorradig zijn). Het is van belang om te verkennen of landelijke regie in dezen haalbaar is.

47 Máire Geoghegan-Quinn, European Commissioner for Research, Innovation and Science 'Horizons for Social Sciences and Humanities' (http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-740_en.htm).

Onderzoeksprogrammering is een zeer dynamisch veld waarbij de drijfveren vaak ook gelegen zijn in de mate waarin er geldbronnen aan te boren zijn om schaarste in de eerste geldstroom te kunnen compenseren. De CSSW ziet een ontwikkeling waarbij de eerste geldstroomformatie steeds meer exclusief ingezet moet worden om tweede- en derde-geldstroomonderzoek binnen te halen en te financieren als de middelen niet toereikend zijn (matching). Maar daarmee wordt de ruimte voor ongebonden onderzoek te zeer beperkt.

De CSSW heeft al eerder gewezen op de spanning tussen samenwerking en concurrentie in de wetenschapsbeoefening. Juist in het mee helpen formuleren van de onderzoeksagenda's, nationaal en Europees, is samenwerking, afstemming en consortiavorming in het domein van Gedrag & Maatschappij van groot belang om de inbreng van de sociale wetenschappen te versterken. Dat daarna een fase intreedt waarbij middelen in competitie verworven kunnen worden, is deel van de normale praktijk in de wetenschapsbeoefening.

IMPACT VAN SOCIALE WETENSCHAPPEN: INNOVATIE EN DE HUMAN FACTOR

In onze samenleving, opgevat als een *human-dominated system*, zou innovatie een voortdurende interactie dienen te zijn van technologie en sociale wetenschap. Topsectoren waarin Nederlandse bedrijven vertegenwoordigd zijn, genereren veelal technologische kennis, maar daadwerkelijke innovatie – met dikwijls daaraan verbonden gedragsverandering als noodzakelijke voorwaarde voor de implementatie – veronderstelt idealiter de combinatie van technologie en inzicht in gedrag en sociale processen. En daarvoor is de inbreng van wetenschapsdomeinen waarin de *human factor* centraal staat (maatschappij- en gedragswetenschappen en geesteswetenschappen), van belang.⁴⁸ Vaak is deze kennis al wel aanwezig maar moeten wegen gevonden worden om deze kennis vervolgens verantwoord in te zetten. De sociale wetenschappen leveren op deze manier een belangrijke bijdrage aan een hoogwaardige 'lerende economie'.

Tegelijkertijd zijn er aanwijzingen dat de relevantie van de inbreng van sociale wetenschappen bij (technologische) innovatieprocessen nog onvoldoende herkend wordt. Hier ligt een duidelijke koppeling met de topsectoren zoals die door de Nederlandse overheid zijn geformuleerd. Topsectoren moeten een essentiële rol spelen in het nationale bedrijvenbeleid, maar tegelijkertijd is het onderzoek in sociale wetenschappen een kritische factor in innovatie en technologische vernieuwing. In het rapport *Technologische en sociale innovatie in een concurrerende markt; Innovatie- en concurrentie monitor topsectoren* uit 2012 wordt geconcludeerd: sociale innovatie bepaalt voor een belangrijk deel het innovatiesucces (p. 5).

OPEN ACCESS

Op de grens van zorgvuldige wetenschap en maatschappelijke verantwoordelijkheid ligt het concept *open access*. Immers, onderzoek dat uitgevoerd wordt met publieke middelen dient ook publiek verantwoord te kunnen worden en dient ook publiek beschikbaar te zijn (zowel de publicaties als de onderzoeksdata). Impact van de sociale wetenschappen en kenniscirculatie veronderstelt publieke verantwoordelijkheid en verantwoording van het onderzoek.

⁴⁸ Zie bijv. het rapport van de AWT *De Kracht van Sociale Innovatie* (2014): sociale innovaties zijn nieuwe oplossingen (producten, modellen, markten, processen, etc.) die tegelijkertijd tegemoetkomen aan een sociale behoefte (op een effectievere manier dan bestaande oplossingen) en leiden tot nieuwe (of verbeterde) capaciteiten en relaties en een beter gebruik van resources, p. 13.

Horizon 2020 heeft dit concept van Open Access ook vastgelegd in de Regulations: ‘1. Open access to scientific publications resulting from publicly funded research under Horizon 2020 shall be ensured. It shall be implemented in accordance with Regulation (EU) No 1290/2013. 2. Open access to research data resulting from publicly funded research under Horizon 2020 shall be promoted. It shall be implemented in accordance with Regulation (EU) No 1290/2013.’ (Regulation – Article 18 ‘Open access’).

Inmiddels heeft Sander Dekker, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, in een brief aan de Tweede Kamer van 15 november 2013 laten weten dat hij wil realiseren dat over 10 jaar 100% van de Nederlandse wetenschappelijke publicaties open access is. Hij verkiest daarbij de zgn. gouden route waarbij de betalingsverplichting verschuift van de lezer die een abonnement op een tijdschrift heeft, naar de auteur die betaalt voor een publicatie die dan open access gepubliceerd wordt. Daarmee vervalt de embargoperiode die een tijdschrift nu op kan leggen voordat een artikel algemeen toegankelijk wordt (bijv. in een repository). Voor de CSSW geldt dat open access een belangrijk doel is als onderdeel van een open wetenschapssysteem en dat in dit open en transparante wetenschapssysteem de peer review een essentieel bestanddeel moet blijven om de kwaliteit van het onderzoek en daaruit volgende publicaties hoog te houden. De CSSW realiseert zich terdege dat de betalingsverplichting voor de auteur aanzienlijke financiële middelen vereist. Zij gaat er daarbij dan ook vanuit dat er daadwerkelijk voldoende financiële ruimte gecreëerd kan worden uit de gelden waarmee nu de abonnementen op de journals (de zgn. big deals) gefinancierd worden.

SWOT: MAATSCHAPPELIJKE VERANTWOORDING EN VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN

Strengths

- ▶ Uitstekende **kennisbasis** inzake Gedrag & Maatschappij in relatie tot vraagstukken van individu en maatschappij;
- ▶ De **impact** van het domein Gedrag & Maatschappij in termen van kennisoverdracht, participatie in nationale en internationale onderzoeksagenda's is substantieel;
- ▶ Vraag van de **arbeidsmarkt** naar hooggekwalificeerde, generiek academisch opgeleide studenten in het domein Gedrag & Maatschappij;
- ▶ Het opleiden van nieuwe **beroepsbeoefenaren** toegespitst op specifieke beroepen in bijvoorbeeld zorg, onderwijs en management;
- ▶ Veel **intermediaire kennisinstellingen** inzake maatschappelijke vraagstukken en maatschappelijke organisaties (bijv. GZ en GGZ) buiten de universiteiten met grote potentie tot kenniscirculatie en daarmee maatschappelijke inbedding van de sociale wetenschappen;
- ▶ **Interdisciplinaire samenwerking** gericht op complexe maatschappelijke vraagstukken;
- ▶ Zinnvolle bijdrage aan **debatten** inzake maatschappelijke vraagstukken.

Opportunities

- ▶ Groeiend inzicht dat een kennisintensieve samenleving meer is dan kenniseconomie en dat de **human factor** essentieel is;
- ▶ Groeiende aandacht in Horizon 2020 voor de inbreng van het wetenschapsdomeinen **Social Sciences and Humanities** en groeiende aandacht van gedrags- en maatschappijwetenschappers voor de mogelijkheden van onderzoek in het kader van Horizon 2020;

- ▶ Verantwoordelijkheid nemen voor versterking van **nationale en internationale onderzoeks-samenwerking** en afstemming in het domein Gedrag & Maatschappij;
- ▶ Sociale innovatie als cruciale bijdrage aan de **'lerende economie'**;
- ▶ Behoeft nieuwe balans instrumentele/toegepaste x fundamentele (verlichtende) **kennis**;
- ▶ Versterken van **zorgvuldige, integere en open wetenschap** in Gedrag & Maatschappij, o.a. door middel van open access van publicaties en data.

Weaknesses

- ▶ Het domein Gedrag & Maatschappij slaagt er nog onvoldoende in **uit te dragen** wat het domein van de sociale wetenschappen te bieden heeft (bijv. sociale wetenschappers die op allerlei plekken in de samenleving, zoals de beleidssector, ministeries, bedrijfsleven, etc. werkzaam zijn);
- ▶ Beperkte **public-private partnership** (m.u.v. van het veld waarin sociale geografie opereert);
- ▶ Onvoldoende afstemming **vraag en aanbod** van kennis;
- ▶ Perceptie van de vermeende tegenstelling **fundamenteel versus vraaggericht** en wetenschappelijke kwaliteit versus maatschappelijke relevantie;
- ▶ Disciplines sterk gedifferentieerd en **gespecialiseerd**.

Threats

- ▶ Toename in **onderzoeksfinanciering op basis van externe onderzoeksprogrammering** in tweede en derde geldstroom beperkt in de huidige bekostigingssystematiek tegelijkertijd de mogelijkheden van 'vrij' onderzoek in de eerste geldstroom;
- ▶ **Spanning tussen zorgvuldige wetenschap die tijd kost** en behoefte in de samenleving aan snelle toepasbare resultaten en 'pasklare' en eenduidige oplossingen;
- ▶ Technologische invulling **topsectoren**.

V

CONCLUSIE: WITTE VLEKKEN EN BLINDE VLEKKEN

Aan de ene kant de frustratie dat van overheidswege regelmatig initiatieven worden genomen om de kwaliteit van het wetenschapsbedrijf te verbeteren, die onder de noemer “verbetering van het wetenschappelijk rendement” naderhand vooral blijken neer te komen op het herschikken van het onderzoek naar economisch kansrijke of maatschappelijk relevant geachte gebieden.

Aan de andere kant het ongeduld over de gepercipieerde inertie van het wetenschapsbedrijf dat blind lijkt te zijn voor hetgeen in politicus belangrijk wordt gevonden [...]. Ongeduld dat ook wordt veroorzaakt, doordat de termijnen waarbinnen de overheid resultaten van haar optreden wil zien en de tijd die nodig is voor het opzetten van hoogwaardige onderzoeksgroepen die internationaal aansprekende resultaten boeken, niet sporen.

“Trust, but verify”, Het eerste rapport van de Meta Evaluatie Commissie Kwaliteitszorg Wetenschappelijk Onderzoek, p. 6.

In dit rapport heeft de CSSW willen laten zien dat het onderwijs en onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij kwalitatief goed presteert en dat het zich zeer bewust is van haar verantwoordelijkheid jegens de samenleving, juist vanwege de relevantie van het onderwijs en het onderzoek in een samenleving die zich gesteld ziet voor grote, complexe en samenhangende uitdagingen op maatschappelijk en individueel niveau.

De commissie pleit voor een evenwichtig bekostigingssysteem van het onderwijs en onderzoek (in onderlinge samenhang) waarbij rekening gehouden wordt met de omvang van de studentenpopulatie en de daarmee samenhangende onderzoeksbekostiging. Anders is op termijn de samenhang tussen onderwijs en onderzoek niet meer te financieren binnen het domein Gedrag & Maatschappij.

De commissie meent dat Gedrag en Maatschappij juist in de interactie tussen het microniveau van het individu en maatschappelijke contexten op meso- en macroniveau, dus ook tussen gedrags- en maatschappijwetenschappen niet gescheiden kunnen worden. De ogenschijnlijke vermindering van de complexiteit en differentiatie zou juist de meerwaarde van de sociale wetenschappen als integraal wetenschapsdomein in gevaar brengen.

De commissie meent dat de sociale wetenschappen veel te bieden hebben – en ook daadwerkelijk bieden – aan de samenleving. Tegelijkertijd slaagt het gebied er onvoldoende in om aan te geven welk belang er gemoeid is met de inbreng van sociale wetenschappen in de technologisch gestuurde innovatieprocessen. Versterking van de interdisciplinaire samenwerking over de grenzen van wetenschapsgebieden heen zal het belang van de inbreng van de sociale wetenschappen duidelijker laten blijken.

De commissie meent dat éénjarige masters onvoldoende ruimte bieden voor de eisen die men zou willen stellen aan een master (disciplinaire en interdisciplinaire verdieping, internationalisering, stage en/of voorbereiding op de arbeidsmarkt, onderzoekservaring, klinische opleiding) en bepleit de ontwikkeling van tweejarige masters (te financieren binnen de bekostigingssystematiek van de universiteiten).

De commissie meent dat de ontwikkeling en doorgroei van jonge toekomstige docent-onderzoekers in de sociale wetenschappen bedreigd worden. Er zijn onvoldoende middelen in de eerste en tweede geldstroom om de carrière van jonge mensen in voldoende mate mogelijk te maken (en daarmee op termijn de internationale vooraanstaande positie van de sociale wetenschappen te borgen).

In de twee citaten waarmee we deze conclusies inleiden zien we tegelijkertijd de spanning die inherent is aan wetenschapsbeoefening: frustratie over initiatieven van de overheid die ingrijpen in de wetenschapsbeoefening versus de ‘gepercipieerde inertie van het wetenschapsbedrijf’. De commissie heeft tegen de achtergrond van dit spanningsveld gereflecteerd op wat nu eigenlijk ‘witte vlekken’ zijn, zoals gevraagd door de KNAW. De commissie ziet in het domein Gedrag & Maatschappij niet direct witte vlekken in de precieze definitie die de KNAW heeft gegeven: *Een wetenschappelijk(e) expertise of gebied dat in het Nederlandse wetenschapsbestel ontbreekt of dreigt te verdwijnen (c.q. te zeer wordt verzwakt), waarbij dit vanuit nationaal of internationaal perspectief onwenselijk is.* De problematiek van unica’s en/of talenstudies zoals in de geesteswetenschappen speelt in het domein Gedrag & Maatschappij veel minder.⁴⁹ De disciplines trekken over het algemeen voldoende studenten om het onderwijs – ook in termen van effectiviteit en efficiency – te kunnen continueren. Met een versterking van de afstemming binnen het domein is ten aanzien van de masterprogramma’s wel winst te behalen.

De commissie wil in deze conclusie eigenlijk variëren op het thema van ‘witte vlekken’. Wetenschapsbeoefening in de sociale wetenschappen heeft ruimte nodig om zich voortdurend te kunnen ontwikkelen. Het gaat er de CSSW niet in de eerste plaats om witte vlekken in termen van ‘bedreigde disciplines’ te ‘spotten’. Intrinsieke wetenschapsontwikkeling kent een dynamiek van opkomst, bloei en verval van disciplinaire ordeningen. Het gaat veeleer om de ‘blinde vlekken’ waarvan we nu nog niet weten hoe die zich zullen ontwikkelen in de komende jaren. Dat zijn de *blinde vlekken* die uiteindelijk op termijn de kwaliteit van onderwijs en onderzoek zullen bepalen. Intrinsieke wetenschapsontwikkeling, zeker ook in de sociale wetenschappen, is tot op zeker hoogte een tasten in het duister terwijl de uitkomsten niet te voorspellen zijn.

De CSSW ziet een ontwikkeling waarbij het onderzoek in het domein Gedrag & Maatschappij in toenemende mate ingekaderd is in een context van nationale en internationale onderzoeksprogrammering langs de lijn van universitaire profilering, maatschappelijke vraagstukken, valorisatie, toepasbaarheid. De CSSW concludeert dat er wel degelijk sprake is van een bedreigde ‘witte vlek’, namelijk de bewegingsvrijheid en de tijd die nodig is om zich als wetenschapsgebied te blijven vernieuwen en ontwikkelen.

---

⁴⁹ Ten aanzien van de landelijke instroom in de onderwijswetenschappen bestaan er zorgen maar daarvoor verwijst de CSSW door naar het sectorplan van de commissie Onderwijswetenschappen.

BIJLAGEN BIJ HET RAPPORT

OPDRACHT VOOR DE COMMISSIE SECTORPLAN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Stel een sectorplan sociale wetenschappen op in de vorm van een SWOT-analyse ten aanzien van de toekomst van de sociale wetenschappen in Nederland.

De SWOT moet zich nadrukkelijk richten op de onderwerpen zoals vastgelegd in de VSNU brief van 5 november, maar moet hierin ook de onderwerpen betrekken die OCW heeft genoemd in haar beleidsreactie (april 2013). Dit zijn: “Met betrekking tot de sociale wetenschappen willen we dat de stand van zaken van het onderzoek en onderwijs in kaart wordt gebracht en gewogen met het oog op het maken van instellingsoverschrijdende afspraken op deelsectoren. Een andere reden om op zo kort mogelijke termijn met een gezamenlijk sectorplan in de sociale wetenschappen te komen is het feit dat de coherentie en afstemming op sommige deelgebieden binnen de sociale wetenschappen afwezig lijkt.” “Sectorplannen dienen te voldoen aan de door de OCW werkgroep *Profilering en Bekostiging* geformuleerde kenmerken van een sectorplan nieuwe stijl:

- scherpe voornemens m.b.t. taakverdeling/concentratie voorzieningen;
- gericht op lange termijn en gebaseerd op empirische evidentie, onafhankelijke en deskundige oordelen en internationale benchmarking;
- onderwijs en onderzoek (en hbo en wo) in samenhang behandelen;
- van buiten naar binnen redeneren (afstemmen op behoeftes maatschappij en werkveld);
- inspelen op ontwikkelingen in de European Higher Education Area en de European Research Area;
- aansluiting met buitenuniversitaire instituten.”

In de SWOT komen de volgende thema's aan de orde:

- Beeldvorming sociale wetenschappen positief maken, Europese grand challenges als Uitgangspunt;
- Aandacht voor onderfinanciering Maatschappij en Gedragwetenschappen (in NL en Europa);
- Aandacht voor ondervertegenwoordiging Maatschappij en Gedragwetenschappen in topsectoren en andere beleidsinstrumenten (in NL en Europa);
- Status en rol van MaGW binnen NWO, voortgaan op de lijn van recente NWO-evaluatie waarin hoge aanvraagdruk MaGW aan de orde komt;
- Aandacht voor onbalans in ratio onderwijs–onderzoek binnen M&G;
- Infrastructuur projecten binnen M&G (in NL en Europa) moet meer toegesneden worden op M&G;
- Maatregelen voor selectie, verwijzing (i.v.m. studentenaantallen), fixus en selectie;
- Aantal tweejarige masteropleidingen vergroten;
- Onderwijs en arbeidsmarktrelevantie beter verduidelijken.

In DSW-verband zijn de volgende onderwerpen naar voren gekomen die van belang zijn voor de SWOT:

- De kwaliteit van het onderzoek en de variëteit en spreiding in het onderzoekslandschap;
- De beeldvorming van de (erkend hoge) kwaliteit van het sociaalwetenschappelijk onderzoek in Nederland;
- De positie van de sociale wetenschappen in het nationale wetenschapsbeleid (i.h.b. het topsectorenbeleid) en het internationale wetenschapsbeleid (i.h.b. de EU);
- De positie van de sociale wetenschappen bij (de verdeling van) de tweede-geldstroommiddelen;
- Een verkenning van de massaliteit van sommige opleidingen en de mogelijkheden om daarmee om te gaan;
- De verwevenheid van onderzoek en onderwijs in relatie tot het vorige thema;
- Mogelijke knelpunten bij het aanbieden en inrichten van master-, onderzoeksmaster- en PhD-opleidingen, mogelijke knelpunten in deeltijdonderwijs, schakelprogramma's of pre-masters;
- De organisatie van de kennisoverdracht naar maatschappelijke sectoren en de valorisatie van wetenschappelijke inzichten.

SELECTIE BRONNEN

- CWTS: De Staat van de Sociale Wetenschap – en hoe die te meten, PPT, 2012
- Differentiëren in Drievoud; omwille van kwaliteit en verscheidenheid (rapport Veerman), 2010
- KNAW: Kwetsbaarheid en veerkracht van maatschappelijke systemen, 2011
- KNAW: Naar een Raamwerk voor de Kwaliteitsbeoordeling van Sociaalwetenschappelijk Onderzoek, 2013
- KNAW: Zorgvuldig en integer omgaan met wetenschappelijke onderzoeksgegevens, 2012
- KNAW: Nederlands sociaal-wetenschappelijk onderzoek in internationaal perspectief, 2006
- KNAW: Vertrouwen in de Wetenschap, 2013
- KNAW: Effecten van Universitaire profilering en Topsectorenbeleid ('Witte Vlekken rapport'), 2013
- KNAW: Naar een meer geprofileerd hoger Onderwijs en Onderzoek; Een procesaanpak voor profilering en profielgebonden bekostiging, 2011
- KNAW: Publieke kennisinvesteringen en de waarde van wetenschap, 2013
- Innovatieplatform: Van voornemens naar voorsprong: Kennis moet circuleren (2009)
- Memorandum 2014; Universiteiten en Hogescholen (Vlaanderen, 2014)
- VSNU: Een Raamwerk Valorisatie-indicatoren, 2013
- RATHENAU: Waardevol; indicatoren voor valorisatie, 2011
- RATHENAU: Dertig jaar Publieke Onderzoeksfinanciering in Nederland, 1975–2005, 2007
- NWO: Nieuwe dynamiek, passende governance (evaluatie NWO), 2013
- Het sturen van wetenschap: sociale wetenschappen in bedrijf (Afscheid Klandermans), 2009
- AWT: De Kracht van Sociale Innovatie, 2014
- AWT: Boven het maaiveld, 2014
- AWT: Alfa en Gamma stralen; Valorisatiebeleid voor de Alfa- en Gammawetenschappen, 2007
- WRR: Naar een lerende economie rapport, 2013
- LERU: The Future of the Social Sciences and Humanities, 2013
- OCW: Kwaliteit in verscheidenheid; Strategische Agenda Hoger Onderwijs, 2011
- OCW: IBO Wetenschappelijk onderzoek, 2014
- Wetenschaps, Technologie & Innovatie Indicatoren 2012
- *The Impact of the Social Sciences: How Academics and Their Research Make a Difference* door Simon Bastow, Jane Tinkler en Patrick Dunleavy. Sage, 2014.
- *Technologische en sociale innovatie in een concurrerende markt; Innovatie- en concurrentiemonitor topsectoren 2012*. Panteia BV. Rotterdam School of Management, Erasmus University, 2012
- EY: Rapport Uitkomsten feitenonderzoek matchingbehoefte op (Europese) onderzoeksubsidies, 2014
- Visitatierapporten onderzoek en (Her)accreditatie opleidingen